

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

**Факультет економіки та управління**

**Кафедра економічної теорії**

**ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА  
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ**

**ЕКОНОМІЧНА АНАЛІТИКА  
051 ЕКОНОМІКА**

Форма навчання: денна

**КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА**

**на тему «Аналіз впливу демографічних змін на економічне  
відновлення України»**

Здобувача Мохір Алісії Андріївни \_\_\_\_\_  
(підпис)

Науковий керівник: к.е.н., проф. Ткаченко О. В.

\_\_\_\_\_  
(підпис)

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною  
комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: д.е.н., професор Кириленко В. І.

\_\_\_\_\_  
(підпис)

**Київ 2023**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

**Факультет економіки та управління**  
(назва факультету / навчально-наукового інституту)

**Кафедра економічної теорії**  
(назва кафедри)

**ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА  
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ**

**ЕКОНОМІЧНА АНАЛІТИКА  
051 - ЕКОНОМІКА**

**ПОГОДЖЕНО**

Керівник проектної групи (гарант)  
освітньо-професійної програми

**А.Г. Котенок**

\_\_\_\_\_ (підпис) (ініціали, прізвище)

\_\_\_\_\_ 20\_\_ р.

**ЗАТВЕРДЖУЮ**

Завідувач кафедри

**В.І. Кириленко**

\_\_\_\_\_ (підпис) (ініціали, прізвище)

\_\_\_\_\_ 20\_\_ р.

**ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ**  
здобувачу вищої освіти Мохір Алісії Андріївни

**Оочної (денної) форми навчання**

на підготовку кваліфікаційної магістерської роботи

*на тему «Аналіз впливу демографічних змін на економічне відновлення України»*

Тему затверджено наказом ректора Університету від "12" вересня 2023 р. № 1551-ст

Кваліфікаційна магістерська робота виконується на матеріалах  
Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України

## План кваліфікаційної магістерської роботи

Розділ 1	ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ДЕМОГРАФІЧНОГО ФАКТОРУ (назва розділу)
Розділ 2	АНАЛІЗ ДЕМОГРАФІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ (назва розділу)
Розділ 3	РОЛЬ ДЕМОГРАФІЧНИХ ЗМІН В ЕКОНОМІЧНОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ (назва розділу)
Об'єкт дослідження:	Демографічні зміни, які впливають на економічне відновлення України.
Предмет дослідження:	Аналіз впливу демографічних змін на економічне відновлення України.
Мета кваліфікаційної магістерської роботи:	Дослідження взаємозв'язку між демографічними змінами та економічним відновленням України, враховуючи їхній комплексний і взаємодіючий характер.

**Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:**

### У розділі 1

- визначити концепції демографії та її роль у суспільному розвитку;
- проаналізувати основні теорії, які пояснюють взаємозв'язок демографії та розвитку;
- охарактеризувати основні демографічні показники та їх вплив на суспільний розвиток;
- проаналізувати методи та інструменти аналізу демографічних змін;

### У розділі 2

- здійснити оцінку демографічного потенціалу України довоєнного періоду та виявити вплив на нього військової агресії з боку РФ;
- скласти прогнози демографічної ситуації у повоєнний період;

### У розділі 3

- виявити фактори, що впливають на демографічну ситуацію у повоєнний період;
- виокремити проблеми економічного відновлення та їх зв'язок із демографічними показниками;
- оцінити роль держави у подоланні демографічних викликів та розробити рекомендації щодо державної політики у сфері демографії.

**Завдання підготував  
науковий керівник**

\_\_\_\_\_  
(підпис)

**О. В. Ткаченко**

\_\_\_\_\_  
(ініціали, прізвище)

« \_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 20\_\_ р.

**Завдання одержав  
здобувач**

\_\_\_\_\_  
(підпис)

**А. А. Мохір**

\_\_\_\_\_  
(ініціали, прізвище)

« \_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 20\_\_ р.

## Реферат

Кваліфікаційна магістерська робота містить 77 сторінок, 12 рисунків, перелік джерел посилання з 34 найменувань, додатки.

### **«Аналіз впливу демографічних змін на економічне відновлення України»**

*(назва кваліфікаційної магістерської роботи)*

*Об'єктом дослідження є демографічні зміни, які впливають на економічне відновлення України.*

*Предметом дослідження є аналіз впливу демографічних змін на економічне відновлення України.*

*Мета кваліфікаційної магістерської роботи – дослідження взаємозв'язку між демографічними змінами та економічним відновленням України, враховуючи їхній комплексний і взаємодіючий характер.*

Відповідно до поставленої мети були визначені такі *завдання*:

- визначити концепції демографії та її роль у суспільному розвитку;
- проаналізувати основні теорії, які пояснюють взаємозв'язок демографії та розвитку;
- охарактеризувати основні демографічні показники та їх вплив на суспільний розвиток;
- проаналізувати методи та інструменти аналізу демографічних змін;
- здійснити оцінку демографічного потенціалу України довоєнного періоду та виявити вплив на нього військової агресії з боку РФ;
- скласти прогнози демографічної ситуації у повоєнний період;
- виявити фактори, що впливають на демографічну ситуацію у повоєнний період;
- виокремити проблеми економічного відновлення та їх зв'язок із демографічними показниками;
- оцінити роль держави у подоланні демографічних викликів та розробити рекомендації щодо державної політики у сфері демографії.

*Практичне значення отриманих результатів.* Розгляд і аналіз важливих кроків, які потрібні для подолання демографічної кризи та економічного відновлення в післявоєнний період, допоможе у розробці стратегій та оновленні державної політики спрямованої на підтримання демографічної ситуації в Україні.

Рік виконання кваліфікаційної магістерської роботи 2023.

Рік захисту роботи 2023.

*Ключові слова: Демографія, Демографічні зміни, Економічне відновлення, Народжуваність, Смертність, Міграція, Україна, Демографічна ситуація, Демографічні тенденції, Економічні виклики.*

В і д г у к  
про кваліфікаційну магістерську роботу  
здобувача факультету економіки та управління  
освітньо-професійної програми « Економічна аналітика»

\_Мохір Алісії Андріївни

на тему «Аналіз впливу демографічних змін на економічне відновлення України»

1. *Актуальність теми:* Демографічний стан визнається одним з головних показників розвитку держави, який безпосередньо впливає на її соціально-економічне становище та національну безпеку. В останні роки економісти-науковці повернулися до думки про першорядну роль демографічних процесів для економічного розвитку. Саме демографічний тиск призводить до інституційних, технічних так політичних змін. Все це актуалізує дану проблематику для вирішення завдань повоєнної відбудови нашої держави, оскільки демографічні процеси в Україні в останні роки мають депопуляційний характер, що значно наразі обтяжений війною.

2. *Позитивні риси кваліфікаційної роботи:* В роботі ґрунтовно описано методологічні основи дослідження демографічного фактору та аналітичний інструментарій його аналізу, що дозволило автору здійснити системне оцінювання демографічних змін в Україні. Дослідження охоплює як кількісні, так і якісні аспекти демографічних зрушень та їх взаємозв'язок з різними складовими економічного розвитку, зокрема: зайнятістю, виробництвом, інвестиціями, соціальними витратами тощо.

3. *Наявність самостійних розробок автора:* Використання розширеного аналітичного інструментарію є основою дослідження демографічних процесів та надає можливість автору глибше зрозуміти механізм їх впливу на суспільство. В роботі оцінено вплив на структуру населення ( яка є ключовим показником демографії) та його розподіл таких показників як: динаміка народжуваності, смертності, міграційні процеси.

4. *Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій:* Автор робить висновок, що демографічні показники взаємодіють між собою, створюючи складну систему, яка загалом впливає на різноманітні сфери

життєдіяльності суспільства, включаючи економіку, соціальні структури, здоров'я нації, а отже можуть відіграти ключову роль у повоєнному відновленні України. Найважливішим регулятором демографічної ситуації в Україні, на думку автора, повинна стати держава, тому наголошує на необхідності розробки та впровадження ефективних політик, спрямованих на подолання демографічних викликів.

5. *Наявність недоліків:* Можна висловити побажання щодо ширшого використання графіків, рисунків, діаграм, особливо у частині оцінювання демографічних показників та їх динаміки. В роботі мають місце незначні стилістичні та орфографічні помилки.

6. *Загальна оцінка кваліфікаційної магістерської роботи та її допущення до захисту перед ЕК:* Робота є самостійним, ґрунтовним, завершеним дослідженням поставленої проблеми, відповідає вимогам до написання кваліфікаційної магістерської роботи. Допускається до захисту перед ЕК з оцінкою 60 балів.

Науковий керівник

професор кафедри економічної теорії, проф., к.е.н.,  
Ткаченко О.В.

«11» грудня 2023 р.

## Рецензія

на кваліфікаційну магістерську роботу

здобувача вищої освіти

**Мохір Алісії Андріївни**

Тема «Аналіз впливу демографічних змін на економічне відновлення України»

### **Актуальність теми кваліфікаційної роботи і доцільність її розроблення:**

Тема дослідження є надзвичайно актуальною, особливо в умовах війни, яка поставила додаткові виклики перед країною, адже суттєво змінюються демографічні показники через масштабну міграцію, економічні втрати та соціальні проблеми. Зміни в чисельності та структурі населення, втрати виробництва та зміни в структурі робочої сили визначатимуть перспективи економічного відновлення. Аналіз демографічних викликів у контексті сучасних умов допоможе розробити стратегії для сталого економічного зростання та відновлення, враховуючи невпевненість та кризові умови.

### **Якість проведеного дослідження:**

Авторка продемонструвала достатній рівень методичної підготовки та аналітичних навичок. Авторка використовує різноманітні методи демографічного та економічного аналізу, що дає змогу отримати певний обсяг інформації та зробити обґрунтовані висновки.

### **Позитивні риси кваліфікаційної роботи:**

Особлива увага зосереджена на рекомендаціях та визначенні можливих стратегій адаптації до демографічних змін. Робота також виокремлює ключові фактори, які можуть визначати ефективні заходи для стимулювання демоекономічного відновлення. Висвітлення взаємозв'язку демографічних та економічних показників відбувається у розгорнутому та логічно викладеному контексті.

### **Зауваження:**

Зауваження переважно пов'язані із деякими аспектами теоретичної частини. Де можливо розглянути більше альтернативних підходів та врахувати інші думки вчених, особливо вітчизняних учених.

### **Практична значимість висновків і рекомендацій:**

Висновки та рекомендації, подані у роботі важливі для розробки ефективних стратегій управління демографічними процесами та економічним відновленням України. Результати роботи є цінним внеском у формування політик та програм, спрямованих на стале економічне зростання та підтримку стабільності національного розвитку.

Завідувач відділу  
демографічного моделювання  
та прогнозування Інституту демографії  
та соціальних досліджень імені М.В. Птухи  
НАН України  
д.е.н., професор



Дмитро ШУШПАНОВ



## **ЗМІСТ**

<b>ВСТУП</b> .....	3
<b>РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ДЕМОГРАФІЧНОГО ФАКТОРУ</b> .....	5
1.1 Демографія як фактор економічного розвитку .....	5
1.2 Система основних демографічних показників .....	12
1.3 Аналітичний інструментарій дослідження демографічний змін.....	18
<b>РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ДЕМОГРАФІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ</b> .....	24
2.1 Демографічна сфера довоєнного періоду.....	24
2.2 Вплив війни на демографічну ситуацію .....	35
<b>РОЗДІЛ 3 РОЛЬ ДЕМОГРАФІЧНИХ ЗМІН В ЕКОНОМІЧНОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ</b> .....	43
3.1 Прогнозування демографічної ситуації у повоєнний період.....	43
3.2 Проблеми економічного відновлення України .....	50
3.3 Роль держави у подоланні демографічної кризи .....	55
<b>ВИСНОВКИ</b> .....	68
<b>ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ</b> .....	71

## ВСТУП

У сучасних умовах глобальних трансформацій і розвитку суспільства демографічні зміни набувають особливої актуальності в контексті їх впливу на економічні процеси країни. Україна, яка переживає складний та важливий етап свого розвитку, стикається з численними викликами, серед яких важливе місце посідає динаміка населення. Демографічні зрушення, такі як зменшення народжуваності, зміни в структурі населення та міграційні процеси, впливають на різні сфери життя суспільства, включаючи економіку.

Україна продовжує шукати шляхи до економічного відновлення після складних періодів політичних та економічних турбулентностей, розуміння впливу демографічних змін на цей процес стає доречним завданням для дослідження. Тому аналіз і вибір методологічного інструментарію для вивчення цієї проблеми важливі і корисні кроки у напрямку розробки стратегій для повоєнного відновлення України.

Аналіз впливу демографічних змін на економічне відновлення України стає необхідним завданням, яке сприятиме вирішенню важливих економічних та соціальних проблем. Поглиблене вивчення взаємозв'язку між демографією та економікою в контексті України може виявити ключові фактори, що впливають на сталість та розвиток суспільства. Демографічні показники, такі як рівень народжуваності, смертності, міграції та структура населення, мають значний вплив на економічну ситуацію країни.

Метою роботи є дослідження взаємозв'язку між демографічними змінами та економічним відновленням України, враховуючи їхній комплексний і взаємодіючий характер.

Об'єктом роботи є демографічні зміни, які впливають на економічне відновлення України. Дослідження охоплює як кількісні, так і якісні аспекти демографічних зрушень та їх взаємозв'язок з різними аспектами економічного розвитку, такими як зайнятість, виробництво, інвестиції, соціальні витрати та інші економічні показники.

Предметом роботи є аналіз впливу демографічних змін на економічне відновлення України. Основним фокусом дослідження є розгляд взаємодії між демографічними процесами (такими як рівень народжуваності, смертності, міграції, структура населення) та процесами економічного відновлення країни після конфлікту.

Завданнями магістерської дипломної є:

- визначити концепції демографії та її роль у суспільному розвитку;
- проаналізувати основні теорії, які пояснюють взаємозв'язок демографії та розвитку;
- охарактеризувати основні демографічні показники та їх вплив на суспільний розвиток;
- проаналізувати методи та інструменти аналізу демографічних змін;
- здійснити оцінку демографічного потенціалу України довоєнного періоду та виявити вплив на нього військової агресії з боку РФ;
- скласти прогнози демографічної ситуації у повоєнний період;
- виявити фактори, що впливають на демографічну ситуацію у повоєнний період;
- виокремити проблеми економічного відновлення та їх зв'язок із демографічними показниками;
- оцінити роль держави у подоланні демографічних викликів та розробити рекомендації щодо державної політики у сфері демографії.

Проблематику впливу демографічних змін на економічне відновлення піднімають у своїх дослідженнях такі науковці як Роналд Лі, Дейв Блум, Лібанова Е.М., Джеймс Потерба, Дуглас В. Норт, Геєць В. М., Ендрю Мейр, Роберт Баро, Джері Бейкер.

Інформаційною основою проведеного дослідження стали навчальні матеріали, монографії, довідники та енциклопедії, а також окремі статті з наукових періодичних видань та збірників вітчизняних та зарубіжних авторів. Іншими джерелами була статистична інформація, отримана із відкритих та закритих інформаційних джерел, а також різноманітні ресурси Інтернету.

# РОЗДІЛ 1

## ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ДЕМОГРАФІЧНОГО ФАКТОРУ

### 1.1 Демографія як фактор економічного розвитку

Аналіз впливу демографічних змін на економічне відновлення України є актуальною та надзвичайно важливою темою, особливо в контексті сучасної глобальної економічної нестабільності. Україна, як і багато інших країн, стикається зі складними демографічними викликами, основними з яких є: зменшення чисельності населення, його старіння, міграційні процеси.

Зменшення чисельності населення є серйозним фактором, який може вплинути на обсяг робочої сили та попит на ринку праці. Це може викликати проблеми зі збереженням стійкого економічного зростання, оскільки більше населення зазвичай асоціюється з більшим обсягом виробництва та споживання.

Процеси старіння населення створюють нові виклики для соціальної сфери. Збільшення кількості літніх громадян призводить до збільшення потреб у медичних послугах та соціальних програмах. Це може суттєво збільшити соціальні витрати, що має потенціал вплинути на фінансову стійкість держави.

Міграційні процеси також грають важливу роль в демографічних змінах. Великий потік емігрантів може призвести до втрати робочої сили та втрати інвестицій у країну. З іншого боку, імміграція може призвести до оновленого ринку праці та збільшення попиту на товари та послуги.

Один із ключових кроків у дослідженні впливу демографічних змін на економічне відновлення України - це аналіз різних теорій та концепцій, що пояснюють взаємозв'язок між демографією і економікою.

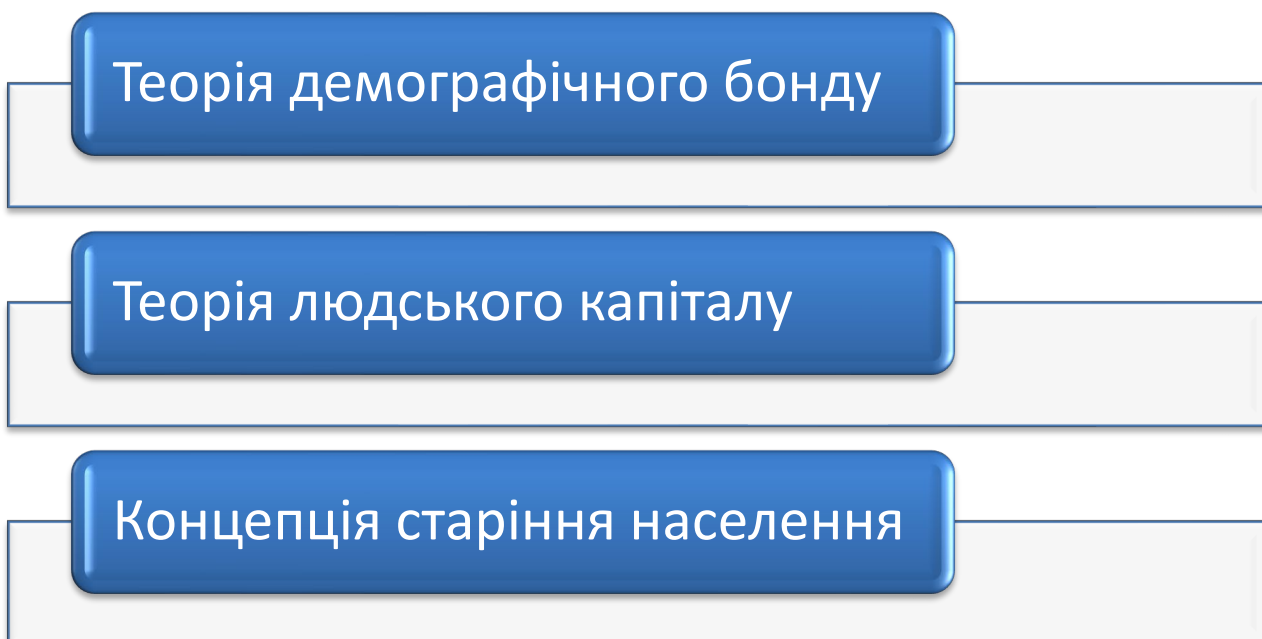


Рисунок 1.1 - Теорії взаємозв'язку між демографією та економікою

### 1. Теорія демографічного бонду

Теорія демографічного бонду вказує на важливий зв'язок між демографічними змінами та економічною динамікою. Згідно цієї теорії, демографічні фактори, такі як народжуваність, смертність та міграція, можуть впливати на зміну ринкового попиту та пропозиції, а також на рівень ринкових цін. Зниження народжуваності та зростання смертності можуть призвести до зменшення споживчого попиту, тим самим впливаючи на економічний зріст. Зростання населення може створити нові можливості для ринку праці та розвитку економіки [5].

### 2. Теорія людського капіталу

Теорія людського капіталу вказує на важливість інвестицій в освіту та здоров'я населення. За цією теорією, якщо демографічні зміни призводять до збільшення чисельності робочої сили та якості її освіти, це може позитивно вплинути на економічний розвиток країни. Зростання кількості працездатних людей з вищою освітою може створити більше можливостей для інновацій та продуктивності.

### 3. Концепція старіння населення

Збільшення середнього віку населення та старіння населення створюють виклики для соціальних витрат. За цією концепцією, старше населення потребує більше медичних та соціальних послуг, що може призвести до збільшення державних витрат. Це може мати важливий вплив на бюджетну стійкість країни та може вимагати реформування соціальних програм.

Розуміння цих теорій та концепцій дозволяє обрати відповідний методологічний інструментарій для подальшого аналізу впливу демографічних змін на економічне відновлення України. Важливо враховувати ці теоретичні рамки для розробки практичних стратегій та рішень в контексті сучасних демографічних викликів, які стоять перед країною.

Демографія (від грец. δῆμος (демос) – народ і граφο – пишу) – наука про закономірності і відтворення населення у суспільно-історичній обумовленості процесу [29], та в своєму прямому перекладі означає «опис народу». Наука досліджує проблеми зміни чисельності, структури населення, ролі цих змін у соціально-економічному розвитку країни, а також дослідженням їхніх причин і наслідків [32]. Сам термін «демографія» був вперше використаний у праці французького науковця Ашіля Гільєра під назвою «Елементи статистики, або Порівняльна демографія», Париж, 1855 [9]. Демографія – це статистичне вивчення людських популяцій. Вона досліджує чисельність, структуру та переміщення населення в просторі та часі [29].

Демографія – наука про населення. Демографи прагнуть зрозуміти динаміку населення, досліджуючи три основні демографічні процеси: народження, міграцію та старіння. Усі ці процеси сприяють змінам у популяціях, включаючи те, як люди населяють землю, формують нації та суспільства та розвивають культуру. Більшість досліджень цієї дисципліни зосереджена на людях.

Загальновідомо, що демографи аналізують популяції, вони також можуть робити висновки щодо окремих осіб популяції. Це пояснюється тим, що багато цифр, які використовуються в науці, наприклад прогнозована очікувана тривалість життя при народженні або рівень народжуваності, можуть бути

переведені з демографічних змін на рівні населення в цілому в твердження про окремих індивідів.

Демографічний перехід є основним етапом в довгостроковому розвитку світової демографії [3]. Розвинені країни пережили цю фазу протягом 19 століття, а країни решти світу пережили це до 2000-х рр. Зростання населення було безпрецедентним у 19-20 століттях, населення світу зросло від 1 до 7,5 мільярдів людей. Однак поступово демографічна ситуація була розбавлена країнами з низькими рівнями народжуваності та смертності. Нині приріст населення є нижчим або навіть негативним у більшості розвинених країн, які завершили свій демографічний перехід.

Під демографічним переходом розуміється поетапний перехід від високих показників смертності та народжуваності до сталих низьких. Оскільки рівень смертності падає раніше, це призводить до природнього приросту населення, але, зауважимо, що загальний приріст також залежний від міграційних потоків. Таким чином, незалежно від того, протягом тривалого чи короткого періоду, загальна зміна чисельності населення буде відповідати сумі природного та міграційного рухів. Тенденції зниження народжуваності можуть мати серйозний вплив на чисельність робочої сили. Однак імміграція може сприяти зростанню населення та робочої сили, компенсуючи певною мірою зниження народжуваності, в той час як еміграція – навпаки.

Демографічні дані – статистичні дані про населення - відіграють ключову роль у темпах економічного зростання. Це тому, що структура будь - якого населення може впливати на пропозицію праці та її продуктивність.

Частка робочої сили, рівень народжуваності, різний вік працівників, їхні навички та освіта можуть впливати на економічне процвітання певної нації. Аналогічний вплив мають технічні інновації, які протягом всієї історії людства відігравали важливу роль у забезпеченні широкого та значного процвітання.

В наш час існує потенційний виклик економічному зростанню, оскільки відбудеться поєднання виходу на пенсію великої демографічної групи бейбі-бумерів з одночасним зниженням рівня народжуваності.

Наприклад на рисунку 1.1, зображена статево-вікова структура в Україні станом на 2022 рік, де ми наочно бачимо шлях до зменшення кількості робочої сили у майбутніх періодах. А отже, частина зростаючих витрат, що пов'язані зі старшим населенням, покриватиметься меншою кількістю працівників і створюватиме навантаження на державні програми, такі як соціальне та медичне забезпечення.

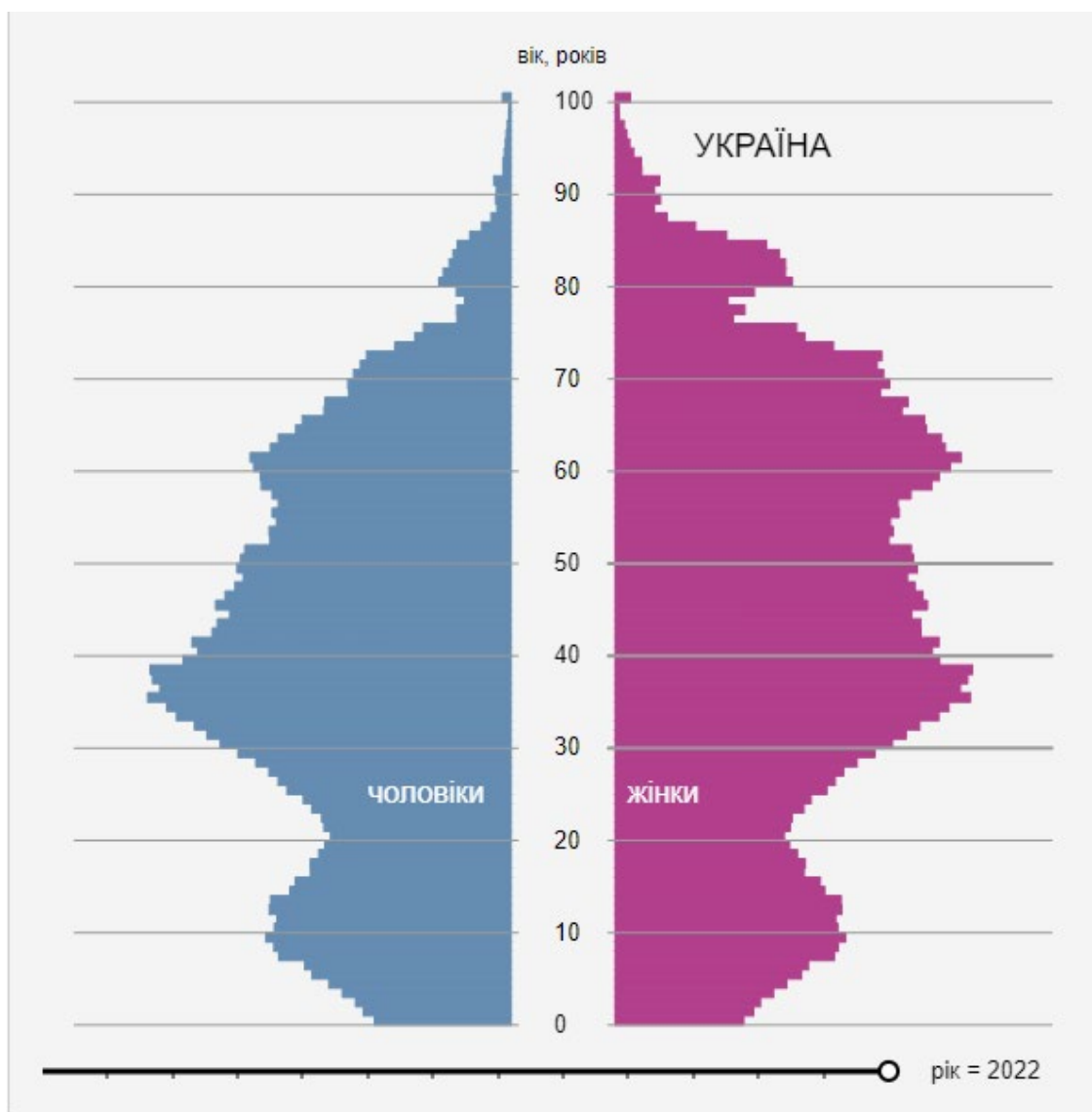


Рисунок 1.2 - Статево-віковий розподіл населення України [4].

Економічне зростання залежить від підвищення продуктивності та стабільного збільшення чисельності робочої сили.

У світі до 2020 року спостерігалось скорочення чисельності населення працездатного віку, і з часом вона стає все більш помітною.

На графіку, - рисунок 1.3 – ми наочно бачимо тенденцію зменшення відсоткової кількості працездатного населення.

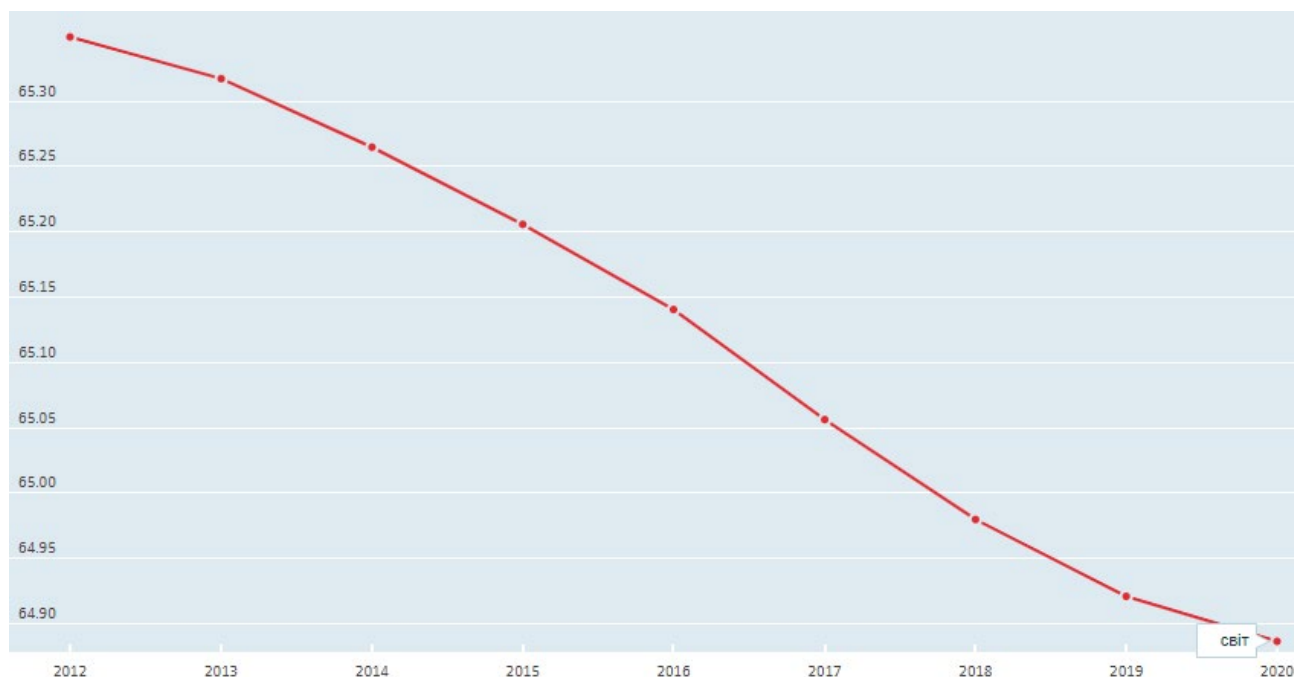


Рисунок 1.3 – Зміни % працездатного населення у світі [31].

Після промислової революції та появи нових і різноманітних технологій стало зрозуміло, що важливим є не тільки кількісний склад працівників. Якість людського капіталу, тобто рівень кваліфікації та освіти працівників, також може мати величезний вплив на економічне зростання та процвітання. Фактично, деякі країни з невеликим населенням і зниженням народжуваності мають дуже сильну та стабільну економіку. Варто зазначити, що через стрімкий розвиток технології, менша кількість працівників буде продуктивніша за велику кількість спеціалістів без передових технологій.

І хоча річне зростання продуктивності уповільнилося після фінансової кризи 2008 року, абсолютний обсяг виробництва на одного працівника зараз знаходиться на рекордно високому рівні.

Багато хто вважає, що для підтримки економічного зростання має продовжувати зростати, або рівень народжуваності, або продуктивність працівників. Зважаючи на численні виклики планети, такі як пандемії чи глобальні

війни, зростання кількості населення може бути проблематичним. З іншого боку, продуктивність має різноманіття шляхів розвитку потенціалу.

Наприклад, щоб підвищити продуктивність, працівники можуть працювати більше або результативніше. Або ж інноваційні технології можуть зіграти важливу роль, створивши засоби та інструменти, які підвищують продуктивність. Тоді кожен працівник може зробити більший економічний результат без шкоди для якості життя.

Таким чином, технічний прогрес лежить в основі економіки майбутнього. Нові види робочих місць, які будуть доступні для робочої сили, і ступінь використання ними технологічних досягнень, стануть першорядними. Ті особи, які не розвинули навичок у розробці програмного забезпечення, комп'ютерному обладнанні, мережах або інших сферах ІТ-сектору, можуть стати менш рушійною силою в новій економіці.

Освіта, навички та підвищення продуктивності можуть зменшити вплив таких змін населення. І технологічний прогрес є одним із джерел підвищення продуктивності, навіть якщо він може призвести до ліквідації певних робочих місць.

Ті працівники, які володіють найвідповіднішими технологічними навичками, зможуть позиціонувати себе на ринку праці, щоб досягти успіху в економіці майбутнього.

Демографічні показники не визначають долю економічного зростання, але вони можуть бути ключовими для потенціалу зростання економіки. Старіння населення в поєднанні зі зниженням рівня народжуваності у розвинених країнах вказує на потенційне зниження економічного зростання в майбутньому.

Важливо зазначити, що дефіцит робочої сили є важливою проблемою, яка виникає внаслідок зниження народжуваності у країні. Цей процес призводить до зменшення кількості молодих людей, які вступають на ринок праці, і може виникнути в сферах, де необхідна фізична праця або спеціалізована експертиза.

Важливо відмітити підвищення конкуренції на ринку праці, яка є невід'ємним наслідком дефіциту робочої сили. Змагання серед роботодавців за

талановитих та досвідчених працівників призводить до зростання рівня заробітних плат та підвищення стандартів праці з метою залучення та утримання робочої сили.

Важливо, що зменшення народжуваності та смертності може спонукати уряди розглядати підвищення віку виходу на пенсію. У багатьох країнах цей крок може стати необхідним, оскільки зниження народжуваності призводить до збільшення кількості пенсіонерів та, відповідно, зростає фінансове навантаження на пенсійні системи. Підвищення віку виходу на пенсію може допомогти зберегти досвідчених працівників на ринку праці та забезпечити фінансову стійкість пенсійних систем.

Також економісти зацікавлені у вивченні міграції, оскільки міграція впливає на пропозицію кваліфікованої та напівкваліфікованої робочої сили, розвиток промисловості та торгівлі, викликаючи зміни в структурі зайнятості переміщеного населення. Формування економічної політики має тісний зв'язок з процесом міграції, оскільки вона впливає на економічний розвиток країни.

Згідно з цим, імміграція може бути розглянута як один з можливих шляхів для компенсації дефіциту робочої сили. Приймання іммігрантів з інших країн може стати важливим джерелом робочої сили, що сприяє розвитку економіки та підтримці ринку праці.

## **1.2 Система основних демографічних показників**

Демографічні показники відіграють ключову роль у формуванні стратегій соціально-економічного розвитку. Розуміння їх взаємозв'язку та впливу на демографічну ситуацію є важливим для прийняття ефективних управлінських рішень та розробки програм, спрямованих на поліпшення якості життя населення.

Загалом демографічна структура країни характеризується завдяки системі демографічних показників:

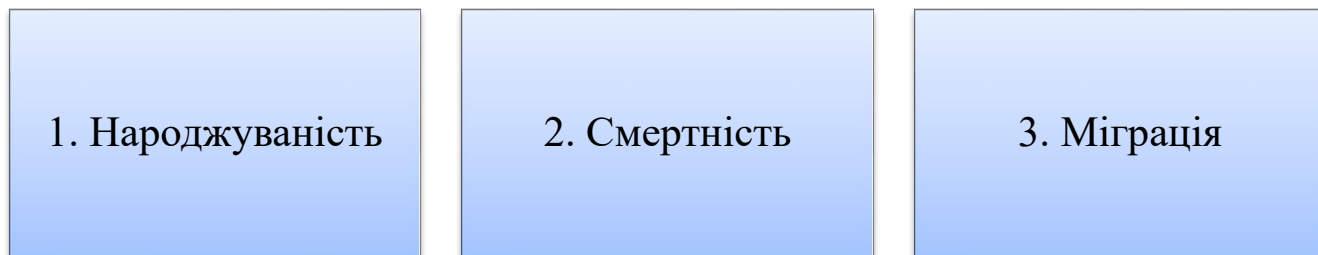


Рисунок 1.4 – система демографічних показників.

1. Народжуваність – це статистичний показник, який визначає кількість народжуваних дітей в певний момент часу [11].

У сьогоденні інтерес громадськості до демографії зростає, оскільки демографічний перехід став предметом політичних дискусій у багатьох розвинених країнах. У більшості цих країн рівень народжуваності нижчий за рівень відтворення – 2,1 дитини на одну жінку [24], і у той же час очікувана тривалість життя значно зростає і продовжує зростати – цей розвиток іноді називають «старінням суспільства» та «демографічною зимою».

У минулому люди народжували набагато більше дітей, ніж сьогодні. З часом це число коливалося, і між країнами були певні відмінності, але на більшій частині світу середньостатистична жінка мала щонайменше п'ятеро дітей, а іноді й більше.

Показник, який демографи використовують для вимірювання кількості дітей на одну родину, - це загальний коефіцієнт народжуваності[14]. Він визначається як відношення кількості новонароджених дітей за один період на тисячу жителів певної географічної площини[17].

Повіковий коефіцієнт народжуваності вимірює щорічну кількість народжень жінок певного віку або вікової групи на тисячу жінок у цій віковій групі[14]. На діаграмі, - рисунок 1.4, створеній Відділом народонаселення ООН, зображено середні значення коефіцієнта народжуваності по всьому світу та в Україні.

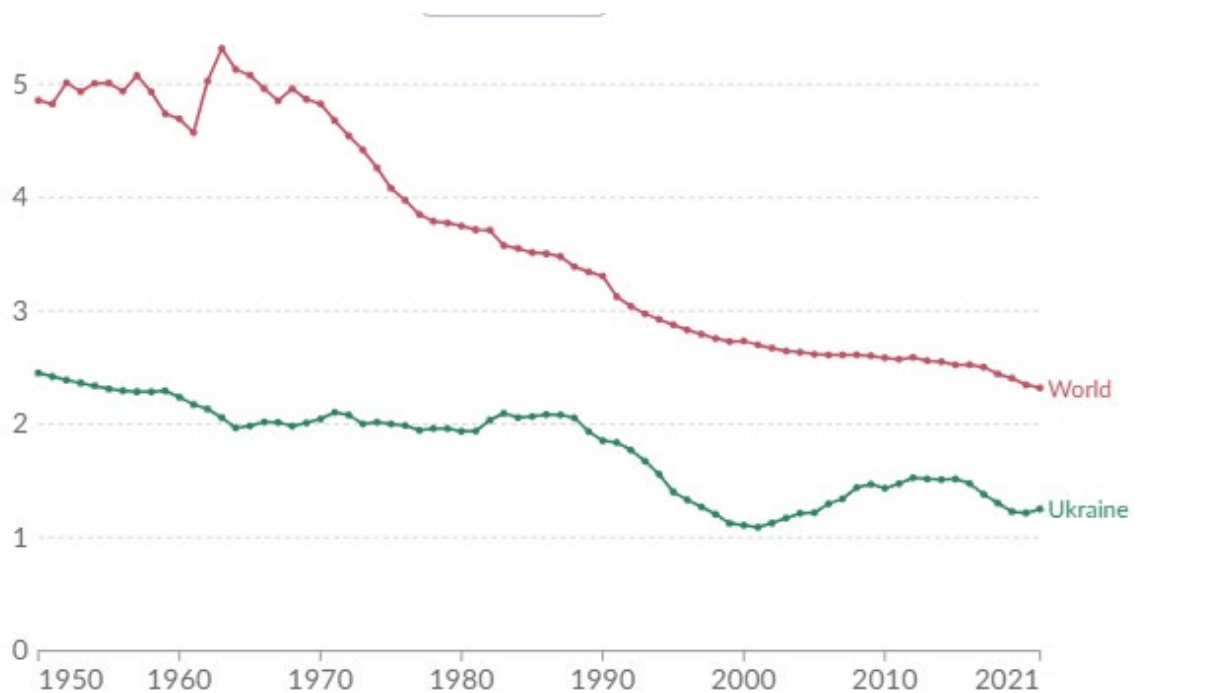


Рисунок 1.5 – Коефіцієнт народжуваності: дітей на одну жінку [4].

Ми бачимо, що до 1965 року середньостатистична жінка у світі мала більше 5 дітей. З тих часів відбуваються безпрецедентні зміни. Станом на початок року кількість дітей зменшилась у двічі. У світі наразі в середньому на жінку припадає менше ніж 2,5 дитини.

2. Смертність – це статистичний показник, який визначає кількість смертей у певному населеному або географічному регіоні протягом певного часового періоду[18].

Тривалість життя населення – середня тривалість життя для певної вікової групи визначена від народження до смерті[18].

Незважаючи на важливість поняття, дуже складно визначити очікувану тривалість життя у певній країні, як відповідного статистичного показника.

Термін "очікувана тривалість життя" є демографічним прогнозованим показником, який визначає середню передбачувану тривалість інтервалу між

народженням та смертю для конкретного покоління або групи людей[]]. Цей показник є статистичною оцінкою середньої кількості років, які залишилися для життя особи певного віку на підставі даних про смертність та інші демографічні фактори. Очікувана тривалість життя служить гіпотетичним показником, який враховує тренди смертності для прогнозування середньої тривалості життя осіб у певному регіоні чи поколінні.

Очевидно, неможливо визначити цей показник до моменту смерті всіх членів певного виду, певного географічного розташування, і тому статистики зазвичай прогнозують його, орієнтуючись на спостережувані дані про смертність в минулі роки та прогнози на майбутнє.

Інший підхід полягає в оцінці середньої тривалості життя для гіпотетичного об'єднання людей, яка б переживала б рівень смертності, що був актуальний в конкретний період часу, зазвичай за один рік. Цей підхід призводить до визначення періодичної очікуваної тривалості життя. Оцінка цього показника не враховує зміни рівня смертності з плином часу і відображають лише модель смертності в конкретний період. Тому значення може відрізнитися від очікуваної тривалості життя.

При інтерпретації оцінок очікуваної тривалості життя важливо розуміти, що дуже мало людей помирають у віці, вказаному як «очікувана тривалість життя», навіть якщо моделі смертності залишаться сталими. Прикладом може бути Африка, де відбулося зростання середньої тривалості життя з 39 до 54 років за останні пів століття за рахунок зниження кількості померлих немовлят . Але зауважимо, що більшість людей народжених в цей період помре значно раніше або значно пізніше, оскільки ризик смерті змінюється протягом життя, а середня тривалість життя є лише гіпотетичним показником.

У країнах з високим рівнем дитячої смертності багато людей помирають в молодому віці, але якщо вони пережили дитинство, то часто доживають до похилого віку. Такий розподіл смертності може спричинити плутанину в інтерпретації показників очікуваної тривалості життя. У певних популяціях

очікувана тривалість життя може бути низькою при народження індивіда, але значна частина людей доживає до пенсійного віку.

Таким чином, важливо розуміти, що показники очікуваної тривалості життя є статистичними оцінками і можуть не відображати індивідуальні варіації в тривалості життя.

Ще один важливий аспект, на який варто звернути увагу, полягає в тому, що оцінки очікуваної тривалості життя є статистичними показниками і не враховують індивідуальних факторів кожної людини, таких як вибір способу життя. Очевидно, що середня тривалість життя для загальної популяції не надає конкретної інформації щодо тривалості життя конкретної людини, яка може вести нездоровий чи екстремальний спосіб життя.

Багато факторів, таких як харчування, фізична активність, споживання алкоголю і тютюну, спадковість та доступ до медичних послуг, можуть впливати на тривалість життя кожної людини. Тому важливо розуміти, що статистичні показники оцінки тривалості життя є загальними, а не прогнозованими для окремої особи.

Здоровий спосіб життя і доступ до якісної медичної допомоги значно подовжують тривалість життя конкретної людини, навіть якщо тривалість життя в популяції дуже мала. Тому індивідуальні рішення і зусилля щодо збереження та поліпшення здоров'я відграють важливу роль у тривалості життя кожної особи.

До прикладу, після закінчення Другої світової війни, з 1945 до 1965 роки, спостерігався феномен бебі-буму, демографічне зростання було обумовлено лише природним приростом[16]. Різке падіння рівня народжуваності, що триває протягом двох останніх століть, є складною та багатоплановою проблемою, яка також виникає через культурні та соціальні аспекти. На перший погляд, культурні зміни грають значущу роль у зміні уявлень та цінностей, пов'язаних з сім'єю та роллю батьківства. Зростання самостійності та рівноправ'я статей може призвести до змін у поглядах на сімейне життя та кількість дітей. Споживацька культура та прагнення до кар'єрного зростання можуть сприяти відкладенню виходу заміжжя та народженню дітей.

Соціальні аспекти також відіграють свою роль у зменшенні народжуваності, оскільки економічна нестабільність, високий рівень безробіття та вартість життя можуть впливати на рішення пар заміжжя відкладати народження дітей або обмежувати їхню кількість. Підвищення рівня освіти також може впливати на затримку сімейного створення, оскільки люди віддають перевагу кар'єрі та самореалізації.

Окрім уповільнення демографічного зростання, пов'язаного зі зниженням народжуваності та смертності, ми спостерігаємо зміну вікової структури населення та прискорення демографічного старіння в розвинених країнах. Це старіння і є результатом бебі-буму і збільшення тривалості життя. Модифікація демографічної структури за віком має серйозні наслідки для соціально-економічної організації суспільства.

3. Міграційні процеси – це переміщення людей між країнами, регіонами країни для зміни місця проживання на певний проміжок часу[1].

Міграція – така подія, коли люди переїжджають з однієї географічної зони в іншу. Коли люди залишають старе місце проживання, їдуть на постійне проживання на іншу територію.

Отже, міграція – демографічна подія, довгострокові наслідки якої припадають на економічний і культурний розвиток будь-якого регіону чи країни[24].

Міграція є важливим фактором зміни чисельності населення. Порівняно з народжуваністю та смертністю, міграція по-різному впливає на чисельність населення. Міграція не є біологічною подією, а на неї впливає доволі багато чинників, таких як: соціальні, культурні, економічні та політичні.

Міграція здійснюється за добровільним чи вимушеним рішенням особи. Зміни, що відбуваються в народжуваності чи смертності, не впливають на чисельність і структуру населення у великих масштабах, тоді як міграція і будь-який момент може викликати грандіозні зміни в чисельності та структурі населення.

Міграція відіграє важливу роль у визначенні розподілу населення та пропозиції робочої сили в певній країні. Таким чином міграція показує тенденції соціальних змін. З огляду процесу економічного розвитку, ми бачимо, що люди мігрують з ферм на підприємства, із сіл у міста, між різними містами, чи навіть країнами. У наш час у більшості країн світу відбуваються технологічні зміни, завдяки яким спостерігається широкомасштабна міграція з сільської місцевості до міської. Також, спостерігаючи, за останніми подіями у світі, можна побачити, що через війни – люди мігрують задля пошуку безпечного життя.

Демографічний структура населення формується за допомогою вирахуванню співвідношення кількості певних груп населення, виокремлених за демографічною ознакою(вік,стать) [29].

Отже, для забезпечення стабільного демографічного розвитку країни важливо досягти рівноваги між усіма ключовими показниками, які впливають на нього.

### **1.3 Аналітичний інструментарій дослідження демографічний змін**

Добір методологічного інструментарію для аналізу впливу демографічних змін на економічне відновлення України є важливим завданням для досягнення цілей дослідження. Враховуючи складність цієї теми, важливо обрати належні методи та моделі для досягнення об'єктивних та надійних результатів.

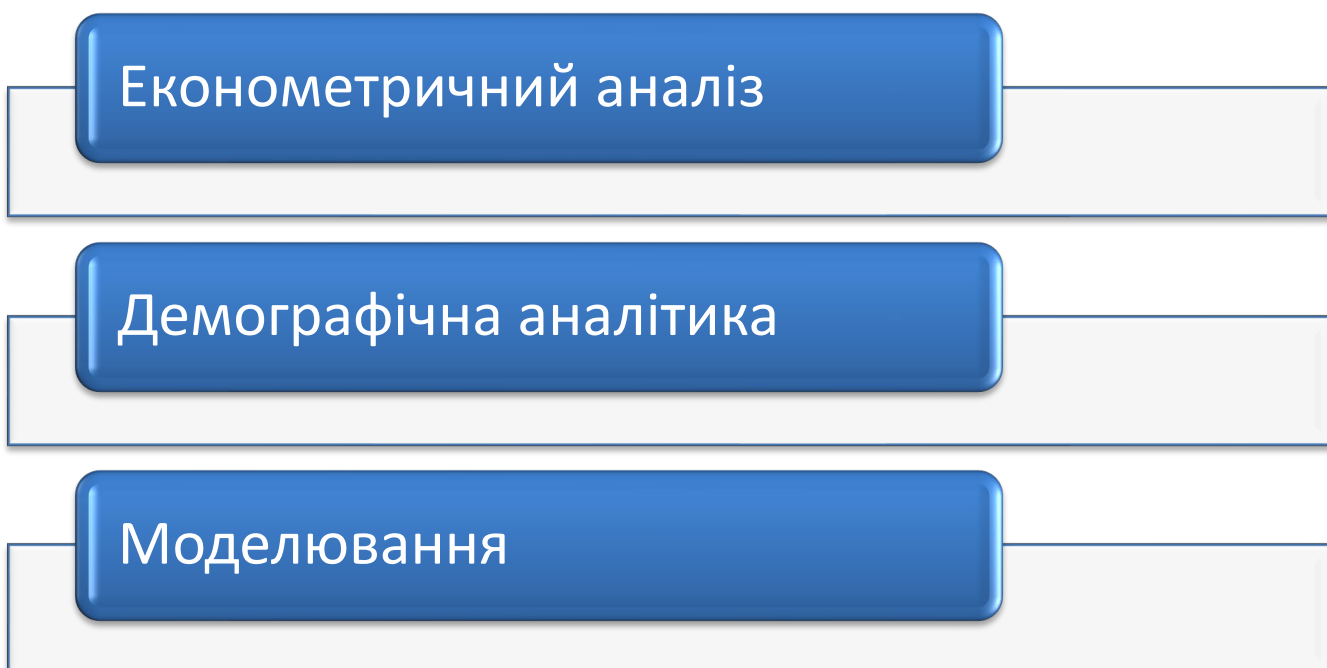


Рисунок 1.6 – Методологічний інструментарій дослідження.

### 1. Економетричний аналіз

Економетричний аналіз в цьому контексті заслуговує на докладну увагу. Економетричний аналіз є потужним інструментом для вивчення статистичних зв'язків між різними змінними та встановлення причинно-наслідкових зв'язків. В контексті дослідження впливу демографічних змін на економічне відновлення України, можна використовувати різні економетричні методи та моделі для отримання об'єктивних та надійних результатів [27].

#### Використання лінійної та не-лінійної регресії

Одним із ключових методів економетричного аналізу є використання регресійних моделей. Лінійна регресія дозволяє встановити лінійний зв'язок між залежною та незалежними змінними. В даному випадку, можна застосовувати лінійну регресію для визначення, як демографічні зміни, такі як народжуваність та міграція, впливають на економічні показники, такі як ВВП на душу населення або безробіття.

Крім того, не-лінійні моделі, такі як поліноміальна регресія або моделі з логарифмічними змінними, можуть бути корисними для виявлення складних зв'язків між демографічними змінами та економічними показниками, які можуть не бути лійними.

## Використання моделей з панельними даними

Моделі з панельними даними дозволяють враховувати часовий та крос-секційний характер даних. В контексті дослідження впливу демографічних змін на економічне відновлення, це може бути корисним, оскільки дозволяє аналізувати динаміку змін в часі та порівнювати їх між різними регіонами чи країнами.

## Використання інструментальних змінних

Для встановлення причинно-наслідкових зв'язків, іноді може бути необхідним використовувати інструментальні змінні. Це дозволяє уникнути проблем ендогенності, коли змінна, що досліджується, може бути одночасно і причиною, і наслідком іншої змінної. Використання інструментальних змінних допомагає отримати більш об'єктивні та переконливі результати.

Вибір конкретних методів та моделей для аналізу впливу демографічних змін на економічне відновлення України повинен базуватися на специфіці задачі, наявних даних та наукових стандартах. Важливо дбати про відповідність методів дослідженню та правильно інтерпретувати результати, щоб забезпечити високу якість аналізу та роботу з надійними даними.

## 2. Демографічна аналітика

Для аналізу демографічних змін і їх впливу на економічне відновлення можна використовувати методи демографічного прогнозу. Це включає аналіз трендів у народжуваності, смертності, міграції та інших демографічних показників для прогнозування майбутнього розвитку населення. Такий аналіз може допомогти передбачити, які зміни в структурі населення можуть виникнути в майбутньому і як вони вплинуть на ринок праці та споживчий попит.

Демографічна аналітика включає в себе ретельний розгляд демографічних даних та структури населення, і дозволяє отримати важливі висновки щодо впливу демографічних змін на економічну ситуацію [28].

### а) Аналіз структури населення

Демографічний аналіз включає вивчення структури населення за віком, статтю, рівнем освіти, професійними характеристиками та іншими факторами.

Аналіз структури населення допомагає виявити, які групи населення можуть бути найбільш уразливими перед демографічними змінами і впливати на економіку країни. Наприклад, зростання частки людей пенсійного віку може мати вплив на систему соціального забезпечення [30].

#### b) Прогноз демографічних змін

Для аналізу впливу демографічних змін на економічне відновлення, демографічний прогноз грає важливу роль. Прогнозування демографічних змін включає в себе оцінку майбутньої народжуваності, смертності, міграції та інших факторів. Це дозволяє аналізувати, як зміни в розмірі та структурі населення можуть впливати на ринок праці, споживчий попит, пенсійні системи тощо.

#### c) Гендерний та соціальний аналіз

Демографічний аналіз також включає в себе аспекти гендерної та соціальної структури населення. Вивчення різних груп населення за гендерними та соціальними критеріями може розкрити різницю в економічних можливостях та потребах. Наприклад, аналіз може показати, як гендерна рівність або нерівність впливає на участь жінок у робочій силі та економічний вклад.

#### d) Використання SWOT-аналізу

Демографічний SWOT-аналіз (аналіз сильних і слабких сторін, можливостей і загроз) може бути корисним для визначення ключових факторів, які впливають на відновлення економіки в контексті демографічних змін. Він допомагає ідентифікувати переваги та недоліки населення, а також можливості та загрози, які можуть виникнути внаслідок демографічних та соціальних процесів.

Демографічний аналіз допомагає науковцям зрозуміти, як структура населення та демографічні зміни можуть вплинути на економічне відновлення України. Цей аналіз дозволяє виявити ключові тенденції, визначити потенційні виклики та можливості, і стати основою для подальшого вибору методологічного інструментарію для наукового дослідження.

### 3. Моделювання

Моделювання - це ще один корисний метод аналізу впливу демографічних змін. Можна використовувати економічні та демографічні моделі для створення

сценаріїв розвитку та прогнозів. Наприклад, можна побудувати моделі взаємодії між демографічними факторами та ринком праці для розуміння, як зміни в структурі населення можуть впливати на зайнятість та заробітну плату [11].

Вибір відповідних методів та моделей для аналізу впливу демографічних змін на економічне відновлення України повинен базуватися на специфіці задачі та доступності даних. Поєднання різних методів і підходів може бути корисним для отримання повнішого розуміння впливу демографічних змін на економічну ситуацію.

Потрібно також звернути увагу на обмеження кожного методу та дбати про правильне використання статистичних даних, щоб забезпечити надійність результатів. Важливим є постійний моніторинг та оновлення аналітичного інструментарію для адаптації до змін у демографічному та економічному середовищі.

На підставі розгляду методів та моделей для аналізу впливу демографічних змін на економічне відновлення України, можна зробити наступні висновки:

Економетричний аналіз, включаючи лінійну та не-лінійну регресію, є важливим інструментом для встановлення зв'язків між демографічними факторами та економічними показниками. Використання моделей з панельними даними дозволяє аналізувати динаміку змін в часі та просторі.

Демографічний аналіз включає в себе аналіз структури населення, прогноз демографічних змін, а також аспекти гендерної та соціальної структури. Ці аспекти можуть бути важливими для визначення, які групи населення можуть бути найбільш уразливими перед демографічними змінами.

Використання SWOT-аналізу дозволяє систематизувати ідентифіковані сильні та слабкі сторони, можливості та загрози, які виникають внаслідок демографічних змін, і створює основу для розробки стратегій та рішень.

Добір конкретних методів та моделей повинен базуватися на конкретних цілях дослідження та доступних даних. Важливо бути обережним у використанні інструментальних змінних для встановлення причинно-наслідкових зв'язків та забезпечити правильне інтерпретування результатів.

Загальний висновок полягає в тому, що аналіз впливу демографічних змін на економічне відновлення України є складним завданням, яке вимагає використання різних методів та підходів. Враховуючи складність цієї проблеми, важливо використовувати інтердисциплінарний підхід, який поєднує економічний аналіз з демографічною та соціальною аналітикою, щоб досягти об'єктивних та змістовних результатів.

## РОЗДІЛ 2

### АНАЛІЗ ДЕМОГРАФІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

#### 2.1 Демографічна сфера довоєнного періоду

Голод 1930-х років і наступні спустошення Другої світової війни спричинили демографічну катастрофу. Очікувана тривалість життя при народженні знизилася до 10 років для жінок і 7 років для чоловіків у 1933 році та досягла максимуму приблизно в 25 років для жінок і 15 років для чоловіків між 1941 і 1944 роками. За даними *The Oxford Companion to World War II*, ми бачимо, що більше семи мільйони українців, понад одну шосту довоєнного населення, були вбиті під час Другої світової війни [16].

Друга світова війна глибоко вплинула на вікову піраміду України, а також на співвідношення жінок і чоловіків у населенні. Війна призвела до значних людських втрат, особливо серед молодих чоловіків, що мало довгостроковий вплив на демографію країни.

За оцінками, під час Другої світової війни Україна втратила близько 8 мільйонів людей, у тому числі як військових, так і цивільних. Ці втрати істотно вплинули на вікову структуру населення, особливо чоловіків. У післявоєнний період відчувався значний дефіцит чоловіків репродуктивного віку, що призвело до зниження народжуваності.

Через втрату чоловіків під час війни також відбувся значний зсув у співвідношенні чоловіків і жінок у населенні. Перед війною в Україні було трохи більше жінок, ніж чоловіків, зі співвідношенням статей приблизно 106 чоловіків на 100 жінок. Проте під час війни та після неї співвідношення чоловіків і жінок різко змінилося: серед населення було набагато більше жінок, ніж чоловіків, що можна спостерігати й сьогодні.

За підрахунками, у 1950 році на кожні 100 жінок в Україні припадало близько 76 чоловіків. Така зміна у статевому співвідношенні була зумовлена сукупністю факторів, зокрема втратою чоловіків під час війни, а також моделями післявоєнної міграції, які часто передбачали виїзд з країни більшої кількості чоловіків, ніж жінок.

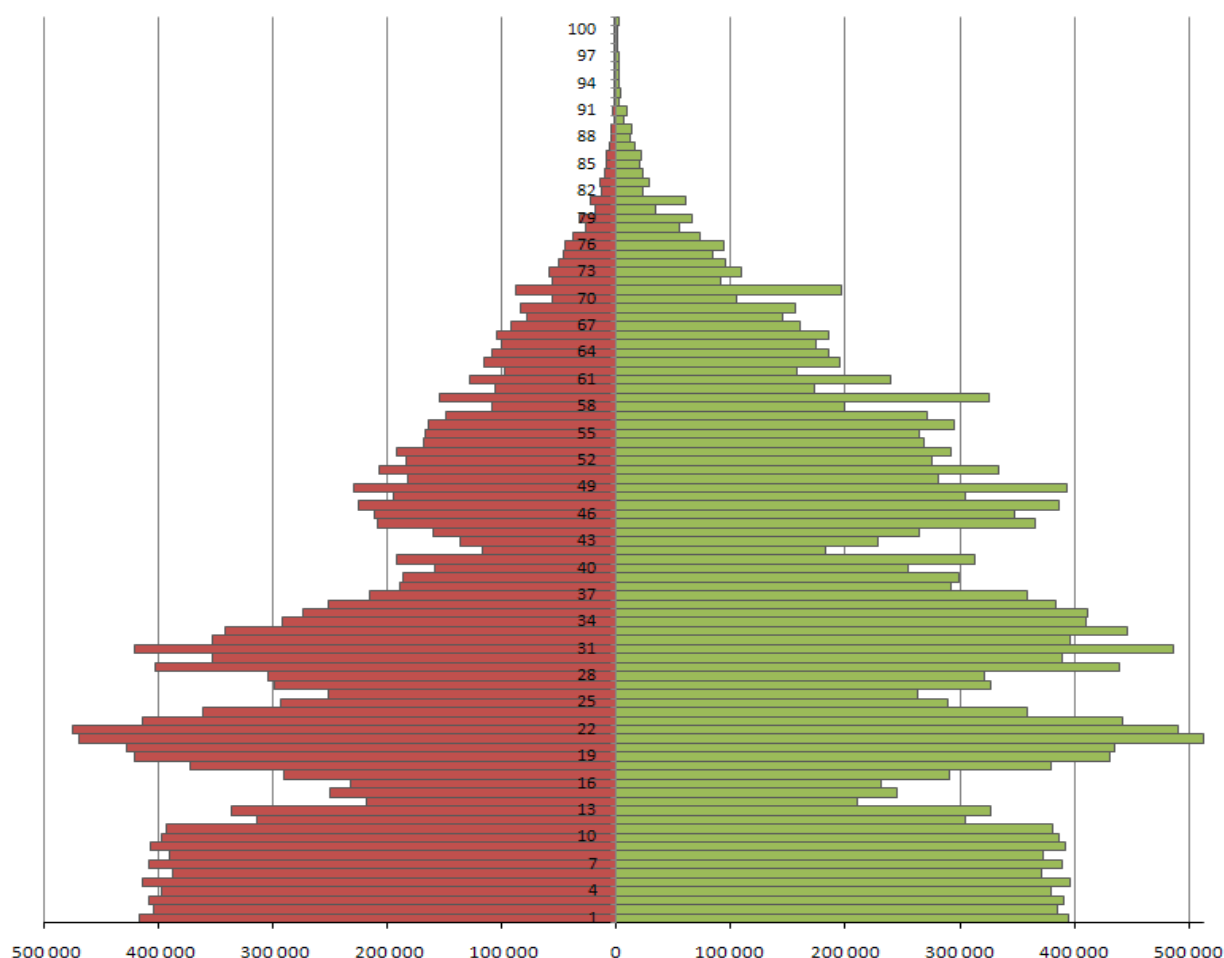


Рисунок 2.1 – Статеві-вікова структура України в 1950 р. [10].

Вплив Другої світової війни на вікову піраміду та статеве співвідношення в Україні мав довготривалий вплив на демографію країни. Сьогодні Україна є однією з найстаріших у Європі, середній вік якої становить близько 42 років. Країна також має відносно низький рівень народжуваності, що частково є результатом втрати чоловіків під час війни, а також зміни соціальних та економічних факторів.

Друга світова війна мала значний вплив на демографічний стан України, жертвами якої стали суттєві зміни у віковій структурі та статевому співвідношенні

населення. Хоча з тих пір країна зазнала значних змін, включаючи зміни в рівнях народжуваності та моделях міграції, спадщина війни продовжує відчуватися в демографії країни сьогодні.

Населення України неухильно зростало протягом радянської епохи, досягнувши понад 50 мільйонів під час переходу країни до незалежності. Однак низька народжуваність у поєднанні зі старінням населення та низькими темпами міграції в країну сприяли різкому скороченню населення, яке поширилося на 21 століття. У 2011 році пенсійний вік для чоловіків було підвищено з 60 до 62 років, а для жінок – з 55 до 60. Станом на 2017 рік, за оцінками, щонайменше 1,5 мільйона українців були внутрішньо переміщеними особами внаслідок насильницької анексії Криму Росією в 2014 році та триваючої бойові дії між українськими силами та підтримуваними Росією сепаратистами на південному сході України.

Масштабна імміграція припала на перші роки незалежності України. Населення країни скорочується з 1990-х років через високий рівень імміграції на додаток до високої смертності та низького рівня народжуваності[15]. У 1991-1992 роках в Україну іммігрувало більше мільйона людей, переважно з інших колишніх радянських республік. З 1993 року чисельність населення щороку скорочується в середньому більш ніж на 300 тис. осіб. З 1991 по 2004 рік в Україну іммігрувало 2,2 мільйона осіб (з них 2 мільйони – з інших країн колишнього Радянського Союзу) і 2,5 мільйона – емігрувало з України (з них 1,9 мільйона – у країни пострадянського простору).

Чиста міграція в Україні була додатною з початку 2000-х років. Вікові профілі внутрішніх і вихідних мігрантів надзвичайно схожі. Молодші особи (віком 15–35 років) найімовірніше як іммігрують до України, так і ж емігрують з неї, а діти молодшого віку також, швидше за все, залишатимуть і приїжджатимуть разом зі своїми батьками. У віці від 20 до 44 років жінки мають вищі показники еміграції та іміграції, ніж чоловіки.

Населення України скорочується з 1990 року, коли воно досягло свого максимуму в 51,6 млн жителів. За оцінками Організації Об'єднаних Націй (ООН)

до 2022 року населення України мала б досягати 43 792 000 осіб, але Відділ народонаселення ООН включає населення в межах визнаних кордонів України (включно з Кримом і Донбасом).

Використовуючи ці дані, підраховано, що з 1990 по 2022 рік Україна втратила близько 10,7 мільйонів людей (понад 20% свого населення). Проте, якщо оцінка чисельності населення України, проведена у 2019 році Статистичним управлінням, є точною, фактична чисельність населення України була навіть меншою, ніж 43,8 мільйона, оцінені ООН, – лише близько 37,9 мільйона. Варто зазначити, що електронний перепис більшість національних дослідників визнали неадекватним.

Україна здобула незалежність від Радянського Союзу в 1991 році. Відтоді її населення постійно зменшується. У 1991 році в Україні було майже 52 мільйони людей, але до 2021 року загальна чисельність населення зменшилася до 41,6 мільйонів. Зменшення було поступовим, за винятком різкого зменшення чисельності населення між 2014 та 2015 роками з 45,4 мільйона до 42,9 мільйона. Таке стрімке скорочення населення було пов'язане з анексією Криму Росією (2,3 мільйона населення у 2014 році) та війною на Донбасі (близько 200 000 біженців і 10 000 смертей). Загалом з 1991 року чисельність українського населення скоротилася на 20%.

Мільйони українців, особливо із західної частини країни, шукали роботу за кордоном, і до 2010 року приблизно кожен сьомий українець проживав за межами країни з метою роботи. Ці трудові мігранти найчастіше шукали роботу в Росії та ЄС, і переважно вони знаходили роботу у сфері будівництва та домашнього обслуговування. Усвідомлюючи чисту втрату Україною робочої сили через імміграцію та рівень народжуваності, який був набагато нижчим від рівня заміщення, українські політики визнавали тягар, який ляже на пенсійну систему країни за віком. Станом на 2015 рік мігранти становили приблизно 11,4% від загальної чисельності населення, або 4,8 мільйона осіб. Станом на 2016 рік українські канадці становлять 1,2 мільйона, що робить Канаду третьою за чисельністю українців у світі після України та Росії.

Великі громади української діаспори є також у Росії, Польщі, США, Бразилії, Казахстані та Аргентині. Приблизно з 2015 року кількість українців, які працюють в Європейському Союзі, особливо в Польщі, зросла. За інформацією Європейської статистики, у 2017 році 662 тис. українців отримали дозвіл на проживання в ЄС, з них 585 439 – у Польщі. Згідно зі статистикою Світового банку за 2019 рік, грошові перекази в Україну з 2015 по 2018 роки зросли майже вдвічі, становлячи близько 4% ВВП. Українська влада реєструє лише власних громадян, які подають заяву на отримання іноземного громадянства, а не тих, хто подає документи на проживання за кордоном.

Загалом смертність дещо знизилася, а очікувана тривалість життя при народженні дещо зросла між 1991 та 2020 роками в Україні. Очікувана тривалість життя при народженні у 1991 році становила 69,6 року, тоді як у 2020 році – 71,4 року. Очікувана тривалість життя чоловіків майже на 10 років менша, ніж жінок. Величина цього гендерного розриву зберігалася з часом. Приблизно 15% цього розриву пояснюється причинами, пов'язаними з алкоголем [29], 32% – курінням і 13% – біологічними факторами [29].

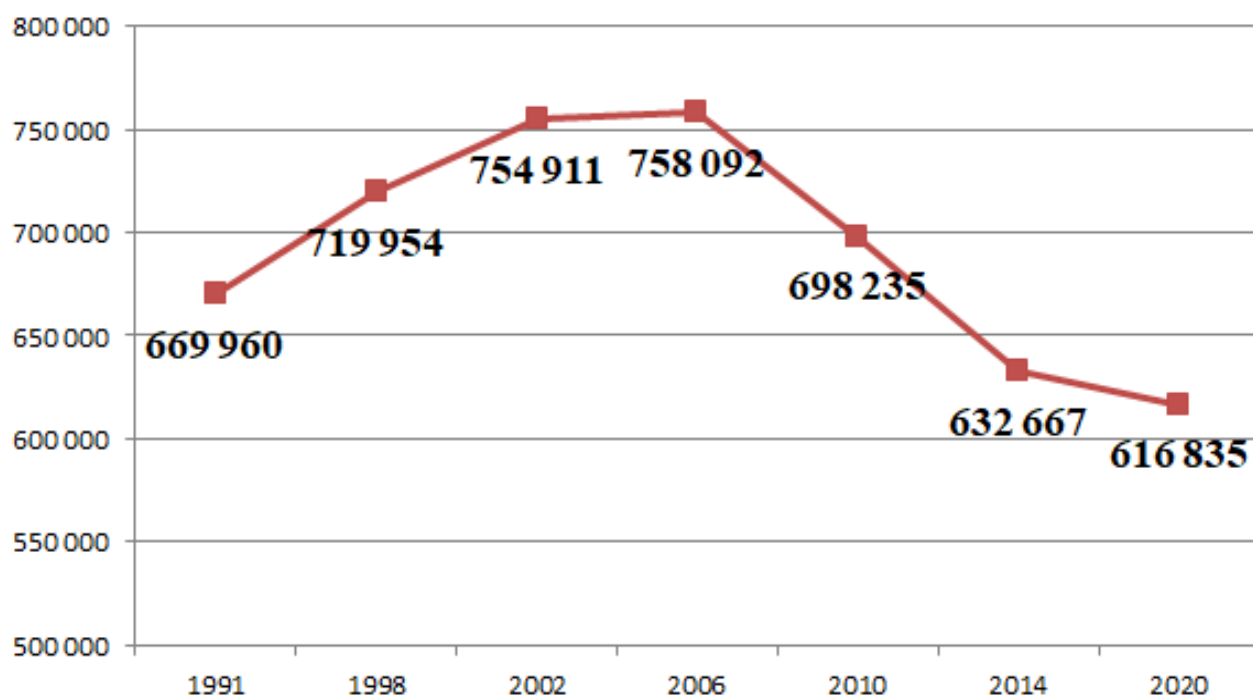


Рисунок 2.2 – Динаміка зміни чисельності померлих в Україні 1991-2020 рр, сформовано автором на основі [26].

Як вже зазначено вище, різкі зміни у кількості народжуваності відбулися з проголошенням незалежності України. Загальний коефіцієнт народжуваності (ЗКН) знизився з 1,8 у 1991 році до 1,2 у 2020 році. Найнижчим показником ЗКН був у 2000 році – лише 1,1. З 2001 по 2011 рік ЗКН зріс до 1,5. Після кількох років стабільності він знову знизився до 1,2. Збільшення ЗКН, починаючи з 2001/2002 років, можливо, було пов'язане зі збільшенням допомоги при народженні разом із деяким покращенням соціально-економічної ситуації та відновленням народжуваності, яка була відкладена в 1990-х роках [22].

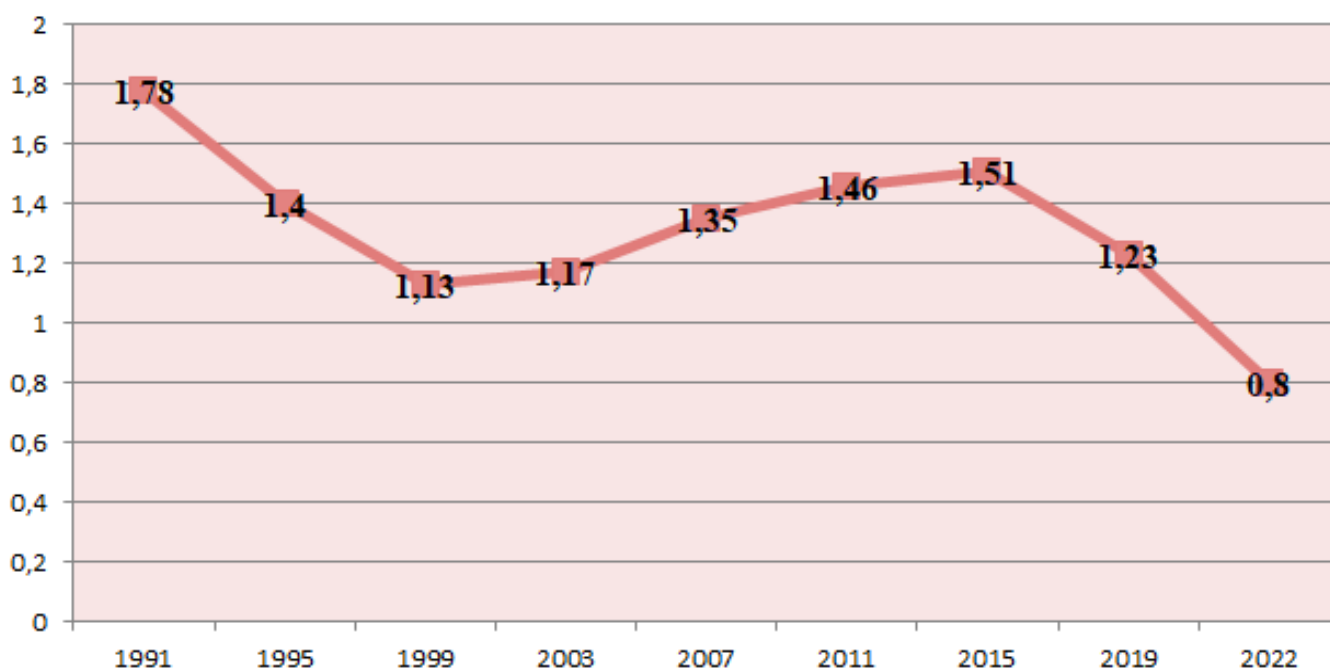


Рисунок 2.3 – зміни коефіцієнта народжуваності: дітей на 1 жінку, сформовано автором на основі[26].

У 2017 році темпи скорочення населення країни були четвертими у світі. У 2008-2010 роках в Україні народилося понад 1,5 мільйона дітей, у 1999-2001 роках – менше 1,2 мільйона. У 2008 році в Україні було зафіксовано найвищий рівень народжуваності з часів незалежності в 1991 році. Рівень дитячої смертності також знизився з 10,4 до 8,3 на 1000 дітей віком до одного року. Це менше, ніж у 153 країнах світу. У 2019 році уряд провів електронний перепис із використанням багатьох джерел, включаючи мобільні телефони та дані про пенсії, і оцінив населення України, за винятком частини Криму та Донбасу, у 37,3 мільйона осіб.

Окрім зміни чисельності населення, в Україні також відбулися значні зрушення у його віковій структурі. Як і багато інших країн, в Україні суттєво збільшилася частка людей похилого віку серед населення. У 1991 році близько 9% населення було старше 65 років. До 2020 року ця частка зросла приблизно до 16%. Цей зсув у бік старшого населення був зумовлений сукупністю факторів, зокрема зниженням рівня народжуваності та збільшенням тривалості життя.

Також, однією з найзначніших демографічних змін в Україні після розпаду Радянського Союзу стало зниження рівня народжуваності. У роки після здобуття незалежності рівень народжуваності в Україні стрімко знизився: приблизно з 630813 дитини за рік на початку незалежності до 271 984 дитини в 2021 році.

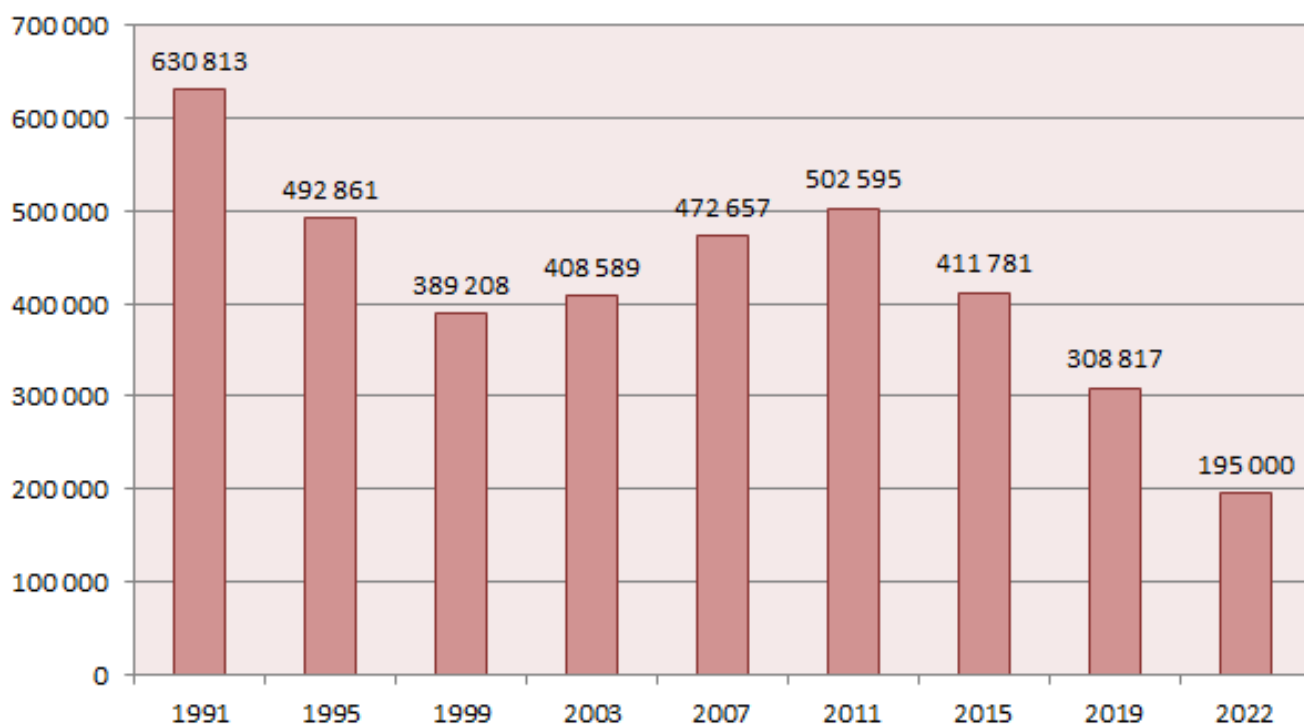


Рисунок 2.4 – Кількість новонароджених дітей на рік, сформовано автором на основі [1].

Причини такого зниження рівня народжуваності складні та різноманітні. Одним із факторів стала зміна суспільного ставлення до розміру сім'ї та народження дітей. Багато молодих людей в Україні сьогодні відкладають шлюб і народження дітей, або взагалі вирішують не мати дітей.

Окрім зміни суспільних настроїв, економічні фактори також зіграли свою роль у зниженні рівня народжуваності. Економічна нестабільність, яка

послідувала за здобуттям незалежності, призвела до високого рівня безробіття та бідності, через що багатьом родинам було важко дозволити собі мати дітей. Хоча економічна ситуація в Україні за останні роки покращилася, багато сімей все ще стикаються зі значними фінансовими труднощами, які можуть утримувати їх від народження дітей.

Аналіз демографічної ситуації в Україні, особливо в останнє десятиліття, є нелегким через відсутність офіційних і вичерпних даних на цю тему, а також через розбіжності в інформації, опублікованій різними установами, як українськими, так і міжнародними. За час незалежності України було проведено лише один перепис населення понад 20 років тому (у 2001 році). Згідно з цим переписом, на той час у країні проживало 48,5 млн осіб (тоді як попередній перепис, проведений у 1989 році, оцінював цю цифру в 51,5 млн осіб). Хоча планувалося провести ще один перепис у 2013 році, уряди, що замінювали один одного, відклали його (посилаючись на різні причини, включаючи брак коштів): спочатку до 2016 року, потім до 2020 року, а потім до 2023 року, в даний період часу перепис неможливий.

Скомбінувавши дані з різних джерел, демографи в Україні та за кордоном виявили кілька основних тенденцій, які розвинулися в 1990-х роках.

Із аналізу зрозуміло, що демографічні проблеми в Україні були ще до війни. Населення скорочувалося з 1990 року, коли досягло максимуму – 51,6 млн. У 2022 році, за оцінками ООН, населення становило 43 млн 792 тис осіб, але ООН включає населення в міжнародно визнаних кордонах України.

За цими даними, протягом 1990-2022 років Україна втратила близько 10,7 млн людей (понад 20% населення), тоді як росія втратила 1,3% населення. Якщо оцінки Держстату від 2019 року правильні, то наявна кількість населення в Україні менша, ніж оцінка ООН: лише близько 37,9 млн осіб.

Тому перед повномасштабним вторгненням РФ демографічна криза в Україні, спричинена російською анексією Криму та окупацією частини Донбасу, а також еміграцією та низьким рівнем народжуваності, призвела до скорочення населення більш ніж на 26% протягом 1990-2022 років.

Поруч зі скороченням населення чинником демографічної вразливості України є статеві-вікова структура її населення. В Україні мала кількість дітей та молодих людей порівняно із старшим поколінням. Це означає, що менше жінок досягатимуть репродуктивного віку в наступні кілька років.

Цей фактор буде створювати проблеми для демографічного відновлення після війни. Навіть якщо жінки матимуть таку саму середню кількість дітей, менше жінок репродуктивного віку означає менше народжень зараз та в майбутньому. У результаті – низхідна спіраль демографічного занепаду.

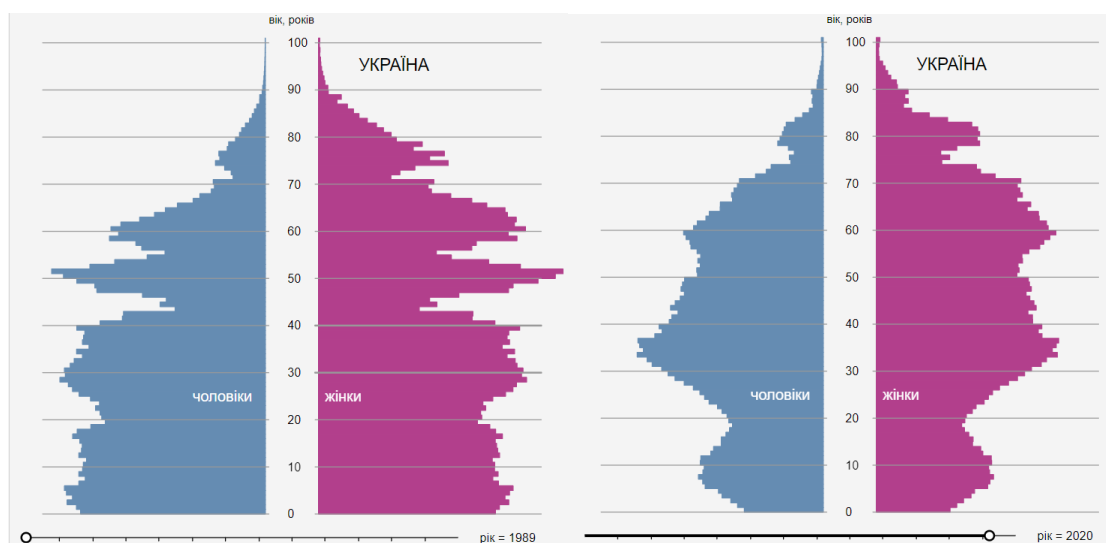


Рисунок 2.5 – статеві-вікові структури України 1989р. та 2020р. [26].

На діаграмах, - Рисунок 2,5 зображені два різні демографічні профілі. Один – для людей понад 40 років, народжених тоді, коли в країні народжуваність була вища за рівень заміщення (понад дві дитини на жінку). Другий – який виник у час, коли народжуваність знижувалася і досягла 1,2 дитини на жінку до 2020 року.

Кількість чоловіків 15-19 років – майже вдвічі менша, ніж кількість чоловіків, яким 35-39 років. До того ж, у країні дефіцит чоловіків, особливо після 40 років. У 2020 році жінок віком 40-69 років було на 23% більше, ніж чоловіків.

Гендерний розподіл населення в Україні є важливим аспектом демографічного потенціалу країни. За даними останнього перепису населення, проведеного в 2020 році, в Україні проживає близько 51% – жінок та 49% – чоловіків.

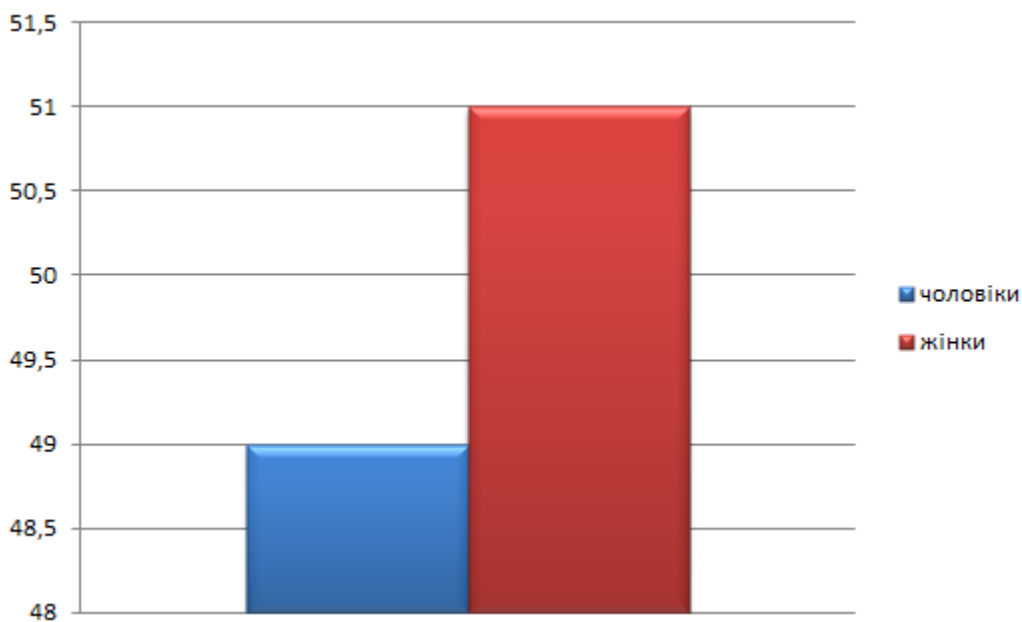


Рисунок 2.6 – відсоткова кількість чоловіків та жінок, сформовано автором на основі [4].

За останні роки спостерігається певний ступінь статевої рівності в різних сферах суспільства. У сфері праці спостерігаються різниці в гендерному розподілі. Жінки частіше представлені в галузях, пов'язаних із освітою, охороною здоров'я та соціальною роботою, тоді як чоловіки визначаються у важкій промисловості та транспорті. Це може впливати на економічний розвиток, забезпечуючи різноманітність робочих сфер та внесок різних груп населення у формування ВВП.

У трудовому ринку гендерні нерівності залишаються актуальною проблемою. За статистикою Міністерства соціальної політики, середній розмір зарплати чоловіків у країні вищий, ніж у жінок. Також жінки менше представлені вищими посадами та управлінськими позиціями, що свідчить про необхідність вдосконалення практик в сфері гендерного рівноправ'я на робочому місці.

У географічному розподілі гендерів видно певні відмінності. Наприклад, у столичному регіоні та інших великих містах спостерігається більше виражений розподіл між чоловіками та жінками через вплив міграційних процесів та збільшення ролі жінок у сучасному суспільстві. Однак в сільських районах гендерний розподіл може бути більш збалансованим.

Щодо освіти, за останні роки в Україні спостерігається позитивна динаміка в гендерному розподілі серед вищих навчальних закладів. За даними Міністерства освіти та науки, більше 55% студентів українських університетів – це жінки. Це свідчить про збільшення активності жінок у сфері вищої освіти та їхню більшу готовність до професійного розвитку.

Спостереження за розподілом обов'язків в сім'ї також є важливим аспектом гендерної динаміки. У багатьох випадках жінки продовжують нести основну відповідальність за дому та сім'ю, що може обмежувати їхні можливості в кар'єрному зростанні та професійному розвитку.

На сучасному етапі розвитку України важливо звертати увагу на питання гендерної рівності, як це є ключовим чинником для створення справедливого та рівноправного суспільства.

Загалом, гендерний розподіл в Україні відображає динаміку сучасного суспільства та може впливати на різноманітні аспекти економічного відновлення. Зрозуміння цих питань є важливим для формування ефективних стратегій розвитку, спрямованих на підтримку сталого економічного зростання та соціальної стабільності в майбутньому.

Крім того, в Україні гостро стоїть проблема зростання поширеності інвалідності та дитячої бідності. Перед війною в Україні було 2,7 мільйона людей з обмеженими можливостями, або 6% населення – швидше за все, нижча оцінка, яка включала лише людей із серйознішими вадами та виключала багатьох із психічними вадами. Відколи Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права людей з інвалідністю (2009), інклюзія та доступність були на порядку денному політики. Дитяча бідність також була великою проблемою, оскільки одна третина сімей з дітьми зазнавала матеріальних злиднів. Україна є однією з найбільших у Європі за кількістю дітей, які перебувають в інституційних закладах. Подібним чином інституційний догляд за дітьми з обмеженими можливостями є більш поширеним, ніж у більшості країн ОЕСР, і лише меншість відвідує звичайні школи.

Згідно з результатами загальнонаціонального опитування, проведеного Робертсом та його колегами, у 2016 році 32% внутрішньо переміщених осіб в Україні мали посттравматичний стресовий розлад, а 22% – депресію. Дослідження ОЕСР задокументували зростання поширеності проблем психічного здоров'я в усіх країнах під час кризи COVID-19, особливо серед осіб, які втратили роботу або фінансово незахищені, і молоді.

Рівень безробіття, який становив близько 9% у 2021 році, приховував проблеми з молоддю, яка не була зайнята, не мала освіти чи навчання, значну неформальну та незадекларовану роботу, а також внутрішньо переміщених осіб, які мало пов'язані з державною службою зайнятості. За останні роки погіршилися показники зайнятості молоді, жінок і жителів сільської місцевості. Невідповідність кваліфікації була поширеною, особливо серед молодих працівників. До війни Українська державна служба зайнятості (ДСЗ), велике агентство з 500 відділеннями та 9 000 співробітників, скорочувало адміністративні завдання та збільшувало ресурси консультування щодо працевлаштування, щоб зосередитися на тих, хто потребує додаткової підтримки або стикається з численними перешкодами.

Сектор малих і середніх підприємств (МСП) становив 63% зайнятих у бізнесі до війни та майже 50% доданої вартості в приватному секторі. Незважаючи на територіальні втрати, зазначені за останні вісім років, і труднощі із залученням іноземних інвестицій, нещодавнє минуле продемонструвало бажане розширення ІКТ і зусилля з модернізації сільського господарства, чому сприяли значні інвестиції в логістику та інфраструктуру. Посилення диверсифікації виробництва матиме вирішальне значення для відновлення, яке вимагатиме відповідного розвитку навичок

## **2.2 Вплив війни на демографічну ситуацію**

Станом на зараз російське вторгнення в Україну мало значний демографічний вплив безпосередньо на країну, так і на території за її межами. Конфлікт призвів до переміщення мільйонів людей, у тому числі великої кількості біженців, які втекли до Європи та на інші континенти. Ці демографічні зміни, ймовірно, матимуть довгострокові наслідки для України та її сусідів.

За даними ООН, станом на лютий 2022 року понад 7 мільйонів людей в Україні потребували гуманітарної допомоги через конфлікт. З них близько 1,7 мільйона були внутрішньо переміщеними особами (ВПО) в Україні, а близько 1,3 мільйона втекли до сусідніх країн, включаючи Польщу, Румунію та Угорщину.

Кількість біженців, які втекли до Європи, є особливо значною, також важливо відмітити той факт, що з цих осіб можуть не повернутися в Україну, навіть якщо конфлікт припиниться. Причини цього складні та різноманітні, але включають занепокоєння щодо безпеки, а також труднощі з доступом до основних послуг, таких як охорона здоров'я та освіта. Багато біженців можуть також залишитися в Європі через можливості працевлаштування та економічну стабільність, яких немає в Україні. Це може призвести до відтоку мізків, оскільки ті, хто має навички та освіту, вирішують залишитися в Європі, а не повертатися на батьківщину.

Крім людських втрат у результаті конфлікту, переміщення людей порушило соціальні мережі та призвело до розпаду громадських структур. Це може мати довгострокові наслідки для психічного здоров'я та благополуччя окремих осіб і громад, які постраждали від конфлікту.

Переміщення українських біженців внаслідок російського вторгнення може посилити існуючі демографічні проблеми та мати довгострокові наслідки для структури населення країни.

Російське вторгнення загострило демографічні проблеми, з якими Україна боролася протягом трьох десятиліть своєї незалежності. Якщо в 1991 році Україна займала 22 місце в списку найбільш густонаселених країн світу [30], то нині вона посідає 41 місце і незабаром може назавжди приєднатися до групи країн, які борються з дефіцитом населення до такого ступеня, що гальмує відбудову та

всебічний розвиток країни. Розмір і якість людського капіталу є основою для розвитку будь-якої країни, як наголошують численні інституції (включно зі Світовим банком), які підкреслюють важливість цього фактора у створенні добробуту: він оцінюється в 70% у високорозвинених країнах і близько 40% у країнах, що розвиваються [34].

В даний момент населення України знову зменшилося. У країні існують всі передумови для виникнення демографічної кризи: додаткова смертність через війну, значний масштаб внутрішніх переміщень, зростання еміграції (біженці), погіршення показників народжуваності та ймовірна втрата територій.

Автори дослідження, що фінансується Радою ЄС, приходять до висновку, що населення України може зменшитися на 24-33%, в залежності від тривалості війни. Цей вплив особливо відчутний серед дітей та людей продуктивного віку.

Дослідники вказують, що ці оцінки не враховують додатковий фактор: збільшення смертності внаслідок довготривалого впливу кризи в охороні здоров'я, спричиненого пораненнями, інфекційними хворобами та іншими травмами. Ця ситуація може бути визначена як демографічна трагедія з декількох причин.

*Перша з них - втрата життів.* Навіть до початку війни тривалість життя в Україні не збільшувалася, в той час як у Польщі очікувана тривалість життя від 1999 до 2020 року зросла на 7,3 роки для жінок та 8,4 роки для чоловіків. В Україні відповідні показники склали 1,8 та 0,8 року, головним чином через зниження показника на початку 1990-х та вплив коронавірусу в 2020 році.

Війна призвела до великої кількості смертей серед військовослужбовців та цивільного населення, а ця кількість варіюється в різних джерелах.

*Друга причина - вплив війни на географічний розподіл населення, який постійно змінюється через масштабне внутрішнє переміщення, що триває.* За оцінками Міжнародної організації з міграції, понад 7,8 млн людей (16% населення країни) стали внутрішньо переміщеними особами.

Хоча 4,5 млн осіб повернулися додому, деякі можуть виїхати знову. Розрахунки переміщення між областями, проведені на основі даних Facebook, демографічних даних та методів геолокації, показали, що на 15 травня 2022 року

6 842 151 люди на переселилася з області свого постійного проживання. Це значно вплинуло на вікову структуру населення через відсутність багатьох жінок у всіх вікових групах, дітей та підлітків, які залишили свої регіони.

*Третя причина* – велика кількість біженців, оскільки багато українців виїхали за кордон, залишивши свої родини, майно, навчання та роботу. За даними Верховного комісаріату ООН з питань біженців, кількість біженців з України становила 6,6 млн станом на 24 лютого.

Комісія також оцінила, що за цей час 2,1 млн українців повернулися в Україну. Це можна розглядати як приблизну кількість тих, хто повернувся до рідної країни після покращення ситуації в певних регіонах.

Неможливо передбачити, скільки біженців повернеться. Це залежить від багатьох факторів, включаючи тривалість війни, її інтенсивність в регіонах постійного проживання біженців та ситуацію в країні після закінчення конфлікту. Ймовірність того, що українці повернуться або зможуть повернутися до своїх домівок, буде низькою в регіонах, окупованих Росією, таких як Донбас.

*Четверта причина* полягає в зменшенні народжуваності внаслідок воєнних наслідків та ймовірного зниження кількості жінок репродуктивного віку.

Невизначеність майбутнього, спричинена війною, може ускладнити вибір стосовно народження дитини для жінок та сімей. Луї Марч стверджує, що через масові вбивства не народжуватимуться цінні майбутні покоління. Війна в Україні призвела до падіння народжуваності в країні на 28%, свідчить офіційна статистика. За шість місяців 2023 року в Україні народилося 96 755 дітей проти 135 079 за перше півріччя 2021 року. Незважаючи на те, що кількість новонароджених зменшується протягом останнього десятиліття, це найбільше падіння з часів здобуття Україною незалежності в 1991 році.

Цифри народжуваності, зібрані українським аналітичним веб-сайтом *Opendatabot*, відповідають спостереженням експертів-демографів, які зафіксували подібне зниження під час попередніх війн. Довідкове бюро з питань народонаселення США стверджує, що під час громадянських конфліктів рівень

народжуваності зазвичай падає на третину, але швидко відновлюється після закінчення бойових дій.

До вторгнення росії щомісяця в Україні народжувалося до 23 000 немовлят, але зараз ця цифра впала до 16 000. Востаннє таке велике падіння народжуваності в Україні було, коли росія вторглася та анексувала Крим у 2014 році. Наступного року кількість немовлят скоротилася на 12%.

*П'ята причина* - переважання кількості людей похилого віку у віковій структурі. Навіть без наявності якісних даних про вікову структуру біженців або ймовірну вікову структуру тих, хто повернеться в Україну, існує велика ймовірність, що нова вікова структура країни буде характеризуватися меншою кількістю молоді та більшою кількістю людей похилого віку. Це може створити додатковий тиск на економіку під час процесу реконструкції.

Російське вторгнення до України може "зацементувати" трагічну долю української демографії. Хоча невідомо, як розвиватиметься війна, коли та як вона закінчиться, вона вже значно впливає на населення України, зокрема через намагання росії захопити частину української території.

Історія свідчить, що демографічний вплив війни значний не лише під час війни, а й протягом наступних десятиліть. Ця війна може бути особливо спустошливою через довоєнну ситуацію: населення країни вже скорочувалося, народжуваність і тривалість життя були низькими порівняно з її сусідами.

Було б наївно вважати демографічну ситуацію головною причиною російського нападу, особливо враховуючи амбіції путіна, складність історичних стосунків України та росії, довоєнну ситуацію в Україні та її геополітичну роль як одного з основних постачальників продовольства на світовий ринок.

Обговорення демографічного виживання країни може здатися неактуальним у світлі поточних подій, коли країну руйнує невинуватиме вторгнення, мільйони сімей ховаються в укриттях від невибіркового бомбардування чи намагаються жити нормальним життям, знаючи, що ніде не безпечно. Однак історично демографія була дуже актуальним питанням для України, особливо в першій половині 20 століття, коли країна переживала

демографічні удари, практично небачені в новітній історії, включно з Голодомором 1932-1933 років, коли своє життя втратили, за різними оцінками, від 4 до 5 млн українців.

Якби країна не переживала постійні катастрофи та еміграцію, її населення у 1990 році становило б не 51,6 млн, а 87,2 млн осіб. Під час майбутньої реконструкції країна має впоратися з дуже критичною демографічною ситуацією та впливом величезної гуманітарної кризи, створеної вторгненням.

*Шоста причина* – втрата території. Російські війська окупували близько 100 тис кв км включно з Кримом, що дорівнює близько 20% території України.

Війна вже завдала нищівних економічних і соціальних втрат Україні. За оцінками, було втрачено 4,8 мільйона робочих місць, приблизно 30% довоєнної зайнятості. Подальша військова ескалація може призвести до збільшення кількості втрачених робочих місць приблизно до 7 мільйонів. З 5,2 мільйона біженців, вимушено переміщених через війну і які зараз перебувають за межами України, близько 1,2 мільйона, за оцінками, працювали раніше. Дві третини з них мають вищу освіту, а половина була зайнята у висококваліфікованих професіях. Масштабні пошкодження інфраструктури, порушення ланцюгів постачання та перебої в судноплаванні Чорним морем змусили українські підприємства припинити діяльність або переїхати подалі від зон бойових дій. До половини підприємств в Україні припинили роботу. У травні 2022 року ДСНС та Мінекономіки підписали угоду про співпрацю з п'ятьма найбільшими сайтами працевлаштування для створення єдиної бази вакансій. Ця ініціатива спрямована на підтримку швидкого відновлення зайнятості, щойно відновиться економічна діяльність.

У деяких регіонах і містах повне або часткове знищення шкіл, лікарень і спеціалізованих центрів для дітей, людей похилого віку та людей з обмеженими можливостями підірвало спроможність охопити найбільш уразливі верстви населення. Перші 100 днів війни призвели до переміщення 3 мільйонів дітей усередині країни та понад 2,2 мільйона до країн, що приймають біженців, що становить майже дві третини дітей країни. Діти-переміщені особи є надзвичайно

вразливими до розлучення зі своїми родинами, експлуатації та торгівлі людьми. Важливо тримати дітей якомога ближче до дому. Нинішня здатність давати освіту тим, хто залишився, серйозно постраждала. Зменшення кількості соціальних працівників та їхня обмежена мобільність особливо шкодить людям похилого віку, які складають дві третини осіб, які залишилися в зоні бойових дій або на окупованих територіях. Люди з обмеженими можливостями стикаються з додатковими проблемами. Будучи менш мобільними чи незалежними, багато з них мають труднощі з доступом до безпечних притулків, доступ до їжі, води та санітарії також знаходиться під загрозою. Місцеві НУО повідомили, що багато людей з обмеженими можливостями не змогли втекти в межах або за межами України.

Збанкрутіння бізнесу та втрата робочих місць призвели до різкого зменшення соціальних внесків. Лише 36% осіб працездатного віку (від 15 до 64 років) фактично сплачували внески у 2021 році. Проте війна ще більше посилила тиск на соціальні фонди. Пенсії ще потрібно виплачувати, а кількість людей, які потребують соціальної підтримки, різко зросла. Зростання рівня інфляції посилить ризики бідності серед пенсіонерів.

Попередні дані вказують на драматичний вплив на психічне здоров'я. За повідомленнями, у березні 2022 року почуття депресії та нервозності охопили дві третини населення, що на 20 процентних пунктів більше, ніж у січні. ВООЗ також повідомила, що найпоширенішим запитом до медичних працівників є «як впоратися з безсонням, тривогою, горем і психологічним болем». У таких ситуаціях психологічна підтримка та психотерапевтичне лікування стають рятівними. Інформація про масові вбивства мирних жителів, як у Бучі, призведе до загальнонаціональної травми. Системи охорони психічного здоров'я в суспільстві, ймовірно, будуть перевантажені, навіть більше, якщо постраждають ті, хто міг би надати психологічну допомогу, а існуючі раніше структури зникли.

Україні доведеться подолати психологічний вплив війни. На додаток до негайних, адаптованих реакцій, здатних враховувати поширену природу травм, важливо визнати широкий спектр зацікавлених сторін з різних секторів, які

повинні бути залучені до запобігання та реагування на потреби психічного здоров'я.

Після початку російського вторгнення в Україну (2022 рік – дотепер) найбільша кількість українських біженців знаходиться у Європі. Це найгірша криза біженців з часів Другої світової війни, коли 8 мільйонів людей були переміщені в результаті кризи.

На додачу до зменшення чисельності населення через міграцію, зауважимо, що Україна вже була демографічно вразливою, навіть у довоєнний період, через статево-вікову структуру населення. Вікова структура країни характеризується невеликою кількістю дітей та молоді порівняно зі старшим поколінням, що означає, що в найближчі кілька років у репродуктивний вік входить менше жінок.

Цей фактор може проблематизувати демографічне відновлення країни після війни, оскільки навіть якщо жінки продовжуватимуть мати ту саму середню кількість дітей, менша кількість жінок у цьому віці означає менше народжуваності зараз і в майбутньому; результатом є низхідна спіраль демографічного спаду.

Важливо, що на вже на поточний момент конфлікту в Україні присутні всі елементи, які можуть створити демографічну катастрофу: надмірна кількість смертей, пов'язаних з війною, надзвичайна внутрішня мобільність, збільшення еміграції (біженців), зменшення народжуваності та ймовірне втрата території.

В одному з найбільш точних і повних досліджень можливих демографічних наслідків війни, проведених за фінансування Європейської дослідницької ради в рамках програми Європейського Союзу «Горизонт 2020», Хілл Кулу та його співробітники дійшли висновку, що на основі впливу жертв війни та припущення, що лише 10% біженців повертаються додому після закінчення війни, населення України може скоротитися або на 24%, або на 33%, залежно від того, короткочасна чи тривала війна.

Ефект особливо відчують діти та працездатне населення. Як визнають автори, цей розрахунок не враховує додаткових питань, таких як підвищення смертності через довгострокові наслідки кризи здоров'я серед цивільного

населення внаслідок травм, інфекційних захворювань та інших травм, посилених війною.

### **РОЗДІЛ 3**

## **РОЛЬ ДЕМОГРАФІЧНИХ ЗМІН В ЕКОНОМІЧНОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ**

### **3.1 Прогнозування демографічної ситуації у повоєнний період**

На сьогоднішній день є очевидним той факт, що демографічна ситуація в Україні складна, адже повномасштабне вторгнення Російської Федерації спричинило демографічну кризу, а саме зміни в прирості населення, смертності та народжуваності. На початку 2022 року в Україні мешкало 41,2 мільйони жителів, за офіційною статистикою (без урахування Криму, Севастополя та ОРДЛО). За даними науковиці Елли Лібанової, оцінка чисельності населення України на 1 січня 2023 року коливається від 28 до 34 мільйонів осіб, якщо брати Україну в кордонах 1 січня 2022 року. Велика різниця між цими показниками свідчить про складність обліку міграції та невизначеність щодо того, скільки людей фактично залишилось в Україні.

Проте, в пояснювальній записці державного бюджету на 2023 рік кількість населення України була визначена на рівні 34,5 мільйонів. Це свідчить про те, що за неповний рік війни кількість населення зменшилася на 6,7 мільйонів осіб. За період війни міграція для України стала приносити негативні наслідки, якщо до 2022 року український бюджет поповнювався за рахунок українців які працювали за кордоном, але пересилали гроші в Україну, то на сьогоднішній день ситуація змінилася. Кількість біженців з України, зареєстрованих в Європі, за останніми даними ООН, – 5,8 мільйона осіб. Наприклад, у березні 2023 року в Європі

перебувало понад 8 мільйонів українців, і близько 5,8 мільйонів з них звернулися за тимчасовим захистом у країнах Європейського Союзу. Загалом з 24 лютого 2022 року було зафіксовано 19,5 мільйонів переміщень з України за кордон, тоді як в Україну повернулися всього 1,7 мільйони осіб. Це свідчить про те, що кількість людей, які покидають Україну, перевищує кількість тих, хто повертається.

Отже, по закінченню війни кількість людей які повернуться в Україну буде значно менша, ніж очікується. Згідно з результатами опитування ЦЕС додому не повернеться приблизно 1,3-3,3 млн осіб. В іншому випадку, який є теж невтішним для України, сім'ї будуть воз'єднуватися закордоном. Адже, з країни зможуть виїжджати військовозобов'язані жінки та чоловіки, навіть на сьогоднішній день прослідковується збільшення частки дорослих чоловіків серед біженців до 29%, для прикладу в листопаді 2022 року становила 27%. Маючи такі показники, можна спрогнозувати, що у повоєнний період Україну покинуть приблизно 100-745 тис. громадян, вбільшості це чоловіки. За результатами досліджень ЦЕС, Інституту демографії та Центру економічного відновлення, навіть попри швидке закінчення війни до 2032 року Україні не вистачатиме 3,1-4,5 млн працівників, що в результаті призведе до погіршення рівня економіки, а саме мінус 113 млрд дол.

Нажаль, швидко змінити цю ситуацію не вийде, адже під час війни, знизився показник народжуваності, а це напряду впливає на відсоток працеспроможного населення. Отже, в післявоєнний період держава має розробити стратегію повернення мігрантів в Україну. Це буде оптимальним варіантом для покращення економічного стану країни, адже негативні зміни у економіці не вийде компенсувати за рахунок природного зростання населення, через дуже низький рівень народжуваності.

Якщо в 2021 році на одну жінку припадало 1,2 дитини, то в 2022 році цей показник скоротився до 0,9 дитини. Прогнози щодо 2023 року ще більш песимістичні передбачаючи катастрофічне падіння народжуваності. Під час війни ця тенденція буде поглиблюватися, і очікується, що рівень народжуваності може опуститися до 0,7 дитини на одну жінку. Для того щоб повноцінно відновити українську націю десять жінок мають породити щонайменше 22-23 дитини, що є

нереальним в сучасному світі, адже ще до початку війни десять жінок народжували одинадцять дітей. Як вже зазначалося у пункті 2.1 у 2021 році коефіцієнт народжуваності: дітей на одну жінку дорівнював 1,16. Це свідчить про серйозну диспропорцію між кількістю новонароджених та необхідним рівнем для забезпечення сталого росту нації. Ми вже визначили, що очікувати масштабного повернення жінок з закордону не варто, а отже не буде і повоєнного «бейбі-буму». З іншої сторони, на ситуацію впливають не лише жінки, а й чоловіки. Як ми вже бачили, під час Другої світової війни втрата молодих чоловіків репродуктивного віку може зменшити кількість потенційних батьків серед населення. Це може мати прямий вплив на кількість народжених дітей і може сприяти зниженню рівня народжуваності з часом. Крім того, втрата солдатів також може опосередковано вплинути на рівень народжуваності, оскільки це може призвести до соціальних та економічних зривів, через які сім'ям буде складніше мати дітей. Крім того, втрата солдатів також може вплинути на гендерні співвідношення населення. Якщо значна кількість втрачених солдатів — чоловіки, це може призвести до спотворення статевого співвідношення в популяції. Це може мати наслідки для моделей шлюбу та створення сім'ї, а також вплинути на національне економічне середовище України.

Оскільки, економічну потужність країни визначає кількість працеспроможного населення, а через демографічну кризу у післявоєнний період певний час буде спостерігатися старіння населення. Що є не дуже добре для держави. А саме, середня тривалість життя в Україні, особливо чоловіків, нижча порівняно з багатьма європейськими країнами. Тут на кожну сотню новонароджених припадає 262 померлих. За даними Державної служби статистики України, у 2022 році частка осіб старше 60 років становила близько 20% від загальної чисельності населення, ця категорія населення не враховується в активному працездатному населенні. Демографічні зміни, такі як зміна населення, структура вікової піраміди та міграція впливають на пенсійну систему. Зменшення народжуваності може призвести до дефіциту в пенсійному фонді, оскільки менше молодих людей платять податки.

Щоб визначити, як зміниться навантаження на формування Пенсійного фонду України потрібно розрахувати показник демографічного навантаження. Необхідно кількість пенсіонерів до 60 років додати до кількості дітей до 15 років, а потім поррахувати відношення цієї суми до к-ті працездатних громадян, а потім помножити результат на 1000. На початку 2022 показник демографічного навантаження становив 688 осіб, на 2025 рік цей показник за прогнозами буде зменшуватися, але до 2035 року очікується зростання демографічного навантаження переважно для людей похилого віку. А от у 2037 році прогнозують показник 624, з нього 174 дітьми та 450 люди старше 60 років. Цей прогноз ще раз підтверджує, що в Україні зберігається тенденція до зменшення народжуваності, особливо в період війни та повоєнний період. Варто враховувати той факт, що прогноз демографічної ситуації у повоєнний період в Україні може змінюватися, адже існує певний перелік факторів, які не можуть бути враховані наперед, через свою непередбачуваність. Але при цьому можна спрогнозувати скорочення населення, до 2037 року очікується приблизно 30-31 млн населення. Така кількість населення розрахована включаючи всі території України станом на 1991 рік. Інститут демографії робив ці розрахунки на основі статистичних даних, не тільки України їх також корегуваои на основі наявної інформації. Також до 2037 року переважати в Україні буде смертність над народжуваністю і цю ситуацію нажаль ми змінити не зможемо.

Але в демографічній ситуації України є і позитивний момент, це збільшення тривалості життя. Очікується, що це й показник з часом буде збільшуватися, особливо у повоєнний період. Вік жінок буде становити трошки менше ніж 68 років, а чоловіків – 68 років. Це однозначно позитивно вплине на економіку країни, бо для розрахунку стратегії розвитку країни необхідно враховувати вікову структуру. Щоб покращувати демографічну ситуацію в країні уряд повинен зробити певний ряд дій, щоб біженці могли повернутися назад. Наприклад, стабілізувати ринок праці, забезпечити житлом населення, організувати систему охорони здоров'я та інш. (детальніше дії держави в цій ситуації розглянуті у розділі 3 п.3.3.).

На демографічну ситуацію в країні вплине і ставлення українських біженців, які зараз проживають переважно в країнах ЄС. Нинішні приймаючі країни можуть бути зацікавлені в їх утриманні, оскільки вони борються з власними демографічними проблемами, а це, у свою чергу, може стати джерелом напруги між Києвом та іншими європейськими столицями. Водночас багато з цих факторів будуть взаємопов'язані, оскільки масштаби та темпи відновлення України та просування країни на шляху до членства в ЄС можуть спонукати до повернення все більше і більше біженців (переважно це люди працездатного віку, підлітки та діти). З іншого боку, відсутність чітких перспектив реконструкції, нових робочих місць, необхідної інфраструктури чи можливостей для професійного та особистого розвитку може збільшити кількість осіб, які емігрують з України. Повільний і нерівномірний процес реконструкції може залишити карту України всіяною численними «містами-привидами» – напівзруйнованими місцями без перспективи роботи та розвитку, з широко поширеною злочинністю та насильством, жителі яких змушені боротися зі залежностями та патологічними моделями поведінки.

Окрім, проблем з підвищеною смертністю та низькою народжуваністю, у післявоєнний період виникне ряд інших проблем, рішення яких потрібно шукати вже зараз. Наприклад, критичною є проблема втрата висококваліфікованих працівників. Під час військового стану з країни масово виїжджають абітурієнти та школярі до 18 років. В Європейському Союзі цінують студентів з України, як освічену молодь, тож створюють для них хороші умови навчання в європейських вишах та грантові програми і програми підтримки. Тож, очевидним є той факт, що відтік молоді з України зачепить та негативно вплине і на освіту. На сьогоднішній день Міністр освіти і науки вже виступає за скорочення вищих навчальних закладів у зв'язку зі зменшенням кількості вступників та студентів. В післявоєнний період не всі вищі навчальні заклади будуть відновлені, це означає, що кількість висококваліфікованих працівників з вищою освітою стане менше. Всі вони будуть працювати закордоном і лише частина з них захоче повернутися, якщо держава створить для них сприятливі умови для життя і праці.

У дослідженні демографічної ситуації у повоєнний період варто враховувати не лише прогнози українських дослідників, а й міжнародних, адже це дасть можливість чіткіше сформулювати проблему та швидше віднайти рішення до неї. Наприклад, згідно зі звітом Відділу народонаселення ООН, прогнозована чисельність населення України в 2050 році за середнім варіантом сценарію становить близько 38 мільйонів осіб. Ця оцінка передбачає, що рівень народжуваності в країні продовжуватиме знижуватися, а кількість смертей з часом перевищуватиме кількість народжених. Якщо зменшення чисельності населення, спричинене втратою біженців, не компенсується підвищенням рівня народжуваності чи імміграцією, ця оцінка може бути навіть нижчою. Однак інші оцінки свідчать про те, що скорочення популяції може бути ще більш значним.

Наприклад, у звіті Українського інституту майбутнього було підраховано, що якщо всі українські біженці назавжди оселяться в інших країнах і не повертатимуться в Україну, до 2050 року чисельність населення може скоротитися до 30 мільйонів осіб. Дослідження Віденського інституту міжнародної економіки від липня 2023 року виявило, що незалежно від того, скільки триває війна та чи буде подальша військова ескалація, шанси на демографічне відновлення України від наслідків війни є високими. З населенням лише близько 35 мільйонів у 2040 році, приблизно на 20% менше, ніж до війни (2021: 42,8 мільйона), скорочення населення працездатного віку, ймовірно, буде найсерйознішим і найпоширенішим. Дослідження розглядало низку сценаріїв: від «найкращого випадку» (війна закінчиться у 2023 році без подальшої ескалації) до «найгіршого випадку» (війна закінчиться у 2025 році з подальшою ескалацією). У порівнянні з цими показниками можна взяти звіт ООН World Population Prospects, де населення України у 2019 році, ще до повномасштабного вторгнення було оцінене у 43,99 млн осіб. Вважалося, що до 2030 року ця цифра зменшиться до 40,9 млн, а до 2050 року буде становити 35,2 млн. Нажаль зараз Україна потрапила до списку країн у яких найсильніше скоротиться населення до 2100 року – 24,4 млн. осіб.

Втеча від війни особливо стосується південних і східних регіонів, особливо освічених жінок дітородного віку та їхніх дітей. За оцінками, більше 20% біженців

не повернуться, і треба зробити висновок, що це призведе до довгострокового скорочення, серйозно підриваючи умови для відновлення. Тож, Україна ризикує залишитися спустошеною, вже зараз є прогнози, щодо того, що українське населення буде концентруватися навколо великих міст (Київ, Донецьк, Львів, Одеса, Харків, Дніпро). Ці міста будуть ключовими у післявоєнному економічному розвитку України. Існує загроза, що частина населених пунктів, стануть «привидами», або будуть зовсім стерті з лиця землі. Це стосується східних і південних територій, де ведуться активні бойові дії. Але цю ситуацію можна розглянути і з іншого боку. Україна є лідером з продажу зерна у світі, тож ці території зможуть бути використані, як поля для сільського господарства, що притягне нові інвестиції в державу. В свою чергу, це дасть можливість працювати бізнесу та створювати нові робочі місця для того, щоб поверталися українські біженці. Для України також існує перспектива залучення трудових мігрантів у відбудову держави з інших країн світу.

Отже, можна зробити висновок, що у повоєнний період населення України значно скоротиться, відповідно збільшиться показник смертності, а одночасно з ним і показник старіння населення. Це може призвести до демографічної кризи в Україні. виправити цю ситуацію зможе лише повернення українців на територію України. Якщо держава зробить кроки для того щоб стабілізувати демографічну ситуацію. Адже це важливо в першу чергу для економічної стабільності країни. Приріст населення дозволить залучити нові інвестиції, що допоможе відбудові України.

Демографічна ситуація складна, але не критична. Прогнози можуть змінюватися, більше того, вони точно зміняться по завершенню війни, коли українцям доведеться приймати рішення повертатися в Україну чи ні. Ось тоді з'являться точні цифри. Станом на сьогоднішній день, найоптимістичнішим прогнозом є 35 млн населення до 2030 року. Якщо цей показник буде дійсним, то у нашої країни є всі шанси на повне відновлення. Але нажаль досягнути показника у 52 млн населення буде дуже складно і майже недосяжно.

### 3.2 Проблеми економічного відновлення України

Демографічні зміни завжди впливають на економічний розвиток будь-якої країни, а в умовах конфлікту вони стають ще більш актуальними та значущими. Війна призводить до масштабних зсувів у демографічних показниках, зокрема зростання кількості біженців, зменшення народжуваності, збільшення смертності та інших факторів. Все це впливає на робочу силу, соціальні витрати, інфраструктуру та інші сфери економіки.

Важливо розуміти, що демографічні виклики, зумовлені конфліктом, можуть мати далекосяжні наслідки для економічного відновлення після завершення воєнних дій. Збільшення числа біженців і внутрішньо переміщених осіб потребує додаткових ресурсів для їхнього суспільного і економічного інтегрування. Зменшення робочої сили та продуктивності може призвести до зменшення виробництва та економічного зростання.

Під час економічного відновлення економіка проходить процес адаптації та пристосування до нових умов, включаючи чинники, які спровокували занепад, нову політику та правила запроваджені урядами у відповідь на рецесію.

Відновлення економіки – це процес відтворення економічної стабільності та створення нової площини для нових ділових активностей.

Постконфліктне економічне відновлення має на меті встановлення сталого економічного зростання та людського розвитку, усуваючи чинники, які можуть призвести до повторення конфлікту. Постконфліктне відновлення – це не відновлення довоєнних економічних чи інституційних механізмів. Йдеться про трансформацію, яка потребує комплексу далекосяжних економічних, інституційних, правових і політичних реформ, які дозволять зруйнованим війною країнам відновити основи для самодостатнього розвитку.

Важливо не узагальнювати шляхи до економічного відновлення у післявоєнний період, адже кожен історичний період відображає унікальні

обставини, конфлікти завжди відрізняються за тривалістю та інтенсивністю, але їхній вплив у більшості випадків є руйнівним з точки зору людського, соціального та фізичного капіталу. Головними і вагомими наслідками є:

- погіршення людського розвитку та показників людської безпеки (наприклад, тривалість життя, дитяча смертність, доступ до послуг охорони здоров'я та освіти);
- руйнування інфраструктури, а саме транспортної, комунікаційної, водно-енергетичної інфраструктури та житлового фонду;
- внутрішнє переміщення населення та еміграція, що спричиняє відтік мізків;
- різке збільшення людей, які потребують соціальної допомоги, наприклад, інваліди, люди похилого віку, діти, внутрішньо переміщені особи та ветерани війни;
- економічний спад іноді значно нижчий від довоєнного рівня;
- великий бюджетний дефіцит, спричинений великими військовими витратами (за рахунок соціальних видатків) і мізерними доходами під час війни;
- зростання інфляції через фінансування війни шляхом друкування грошей;
- виїзд з країни інвестованих активів;
- збільшення боргів, які не були обслуговані у воєнний час;
- порушення зовнішньої торгівлі

Важливо пам'ятати, що постконфліктне економічне відновлення у кожному випадку є унікальним процесом, адже післявоєнні ситуації відрізняються причинами спалаху конфлікту та способом його вирішення; повним (чи ні) припиненням бойових дій на всій території країни чи частково; вихідними економічними умовами та рівнем розвитку країни; ступенем міжнародної політичної підтримки врегулювання та інтересом донорів до країни. Як наслідок, робота з реконструкції повинна бути адаптована до конкретних потреб кожної країни-одержувача.

Одним із прикладів успішного економічного відновлення після війни є Японія після Другої світової війни, яка опинилася у стані занепаду: міста та інфраструктура були зруйновані, економіка зазнала великих втрат, а військові та втрати були непереборними.

Процес економічного відновлення в Японії взяв назву "економічного чуда" [7]. Вагомими кроками відновлення був ленд-ліз та допомога від Сполучених Штатів Америки, які надали Японії фінансову та матеріальну допомогу через програму ленд-ліз, включаючи надання кредитів та технологічної підтримки.

Після війни в Японії були проведені демократичні реформи, зокрема, нова конституція та перебудова політичної системи, що сприяло стабільності та розвитку.

Японія спрямовувала більшість зусиль на розвиток експортно-орієнтованої економіки, зосереджуючись на виробництві товарів для світового ринку. Країна високо інвестувала в експортно-орієнтовані галузі, такі як автомобілебудування та електроніка, що призвело до створення сильного експортного сектору.

Неможливо не зауважити, що Японія впровадила ефективне управління та планування економіки, а також підтримувала інновації та дослідження. Інвестиції в освіту та навчання нових технологій сприяли створенню висококваліфікованої робочої сили, що було важливим чинником відновлення.

Важливо зазначити, що влада Японії впроваджувала програми підтримки сім'ї для стимулювання народжуваності. Це включало в себе фінансові стимули для сімей, отримання допомоги в догляді за дітьми та інші заходи. Зміни в соціальних стереотипах та ролях жінок в суспільстві також вплинули на демографічні тенденції. Зростання ролі жінок у суспільстві і можливість поєднання кар'єри та сімейного життя стали важливими чинниками.

Японія також надавала перевагу, забезпеченню високої якості медичної допомоги та доступ до освіти сприяли загальному здоров'ю нації та підвищили свідомість щодо сімейного планування.

Результатом цих заходів стало економічне піднесення Японії в 1950-60-х роках, коли країна стала однією з найбільших світових економік. Цей приклад підкреслює, що через правильно спрямовані політики та ефективне управління, країна може відновлювати свою економіку після важкої війни.

Ще одним прикладом вражаючого економічного відновлення після війни є Німеччина після Другої світової війни. Після краху нацистського режиму і завершення війни в 1945 році, Німеччина опинилася в руїнах, і її економіка зазнала величезних збитків. Проте, завдяки рішучим заходам та широкому масштабу програм відновлення, німецька економіка вже в 1950-і роки почала показувати вражаючий ріст.

Завдяки, Маршаллівському плану, також відомому як Європейська програма відновлення Німеччина отримала значну від Сполучених Штатів та інших країн для відновлення її економіки.

У 1948 році введено німецьку марку, що допомогло стабілізувати економіку та зменшити інфляцію. Децентралізована система економічного планування сприяла швидкому відновленню.

Також вагомий внесок внесли програми відновлення, які орієнтувалися на індустріальний сектор, зокрема вугільну і сталевидобувну промисловість. Це стало ключовим фактором економічного піднесення.

Цей приклад демонструє, що за наявності ефективних політичних стратегій, фінансової допомоги та широкої громадської підтримки країна може відновити свою економіку після важкого випробування війною.

Не менш успішним відбулося економічне відновлення Південної Кореї після Корейської війни (1950–1953), що є безумовним прикладом вражаючого успіху у подоланні військових руйнацій і швидкому розвитку економіки.

Після війни Південна Корея спрямувала свою економіку на експорт. Уряд визначив основні сектори, такі як легка та важка промисловість, які можуть конкурувати на світовому ринку. Також, привертання уваги іноземних інвестицій та залучення нових технологій для підтримки свого економічного розвитку, дозволило країні швидко адаптувати та впроваджувати нові технології.

Уряд країни вклав значні ресурси в індустріалізацію та розвиток сільського господарства. Інфраструктурні проекти, такі як будівництво доріг та енергетичних об'єктів, сприяли розвитку економіки. Південна Корея використовувала систему економічного планування, яка допомагала координувати розвиток різних секторів економіки та підтримувати зростання.

Влада Південної Кореї впроваджувала стратегії контролю народжуваності, такі як сімейне планування та введення державної підтримки для багатодітних сімей. Це допомогло стабілізувати рівень народжуваності. Зосередження на освіті та навчанні робочої сили було ключовим елементом успіху. Висококваліфікована робоча сила стала конкурентоспроможною на світовому ринку.

Ці стратегії дозволили Південній Кореї перетворити свою економіку і вийти на світовий ринок як одна з провідних індустріальних країн. Цей швидкий економічний розвиток став відомий як "економічне диво Південної Кореї", або "економічного дива на річці Хан" [12].

Отже, на основі іноземних прикладів можемо визначити основні кроки задля економічного відновлення:

1. Залучення міжнародної допомоги має бути ключовим чинником у відновленні економіки після війни. Це може включати фінансову допомогу, технічну підтримку та інші ресурси від міжнародних організацій, країн-партнерів та гуманітарних організацій.

2. Оскільки під час війни інфраструктура зазнає значних пошкоджень, інвестиції в інфраструктурні роботи, транспортні засоби, енергетичні системи тощо - допомагають відновити базові умови для економічного розвитку.

3. Відновлення також вимагає перегляду економічної політики для забезпечення стабільності і стимулювання економічного зростання. Це включає фінансові реформи, лібералізацію торгівлі, стимулювання підприємництва та інші заходи. Контроль інфляції, стабілізація валюти та інші заходи для забезпечення фінансової стабільності є ключовими для відновлення довіри інвесторів та розвитку фінансового сектору.

4. Забезпечення стабільності та ефективного управління важливе для економічного відновлення. Політична нестабільність може стати перешкодою для залучення інвестицій та розвитку. Також, боротьба з корупцією є важливими для успішного економічного відновлення. Транспарентність та раціоналізація управління можуть покращити результати.

Економічне відновлення після війни є надзвичайно важливим завданням, яке потребує великої уваги та співпраці всіх суб'єктів суспільства. Відновлення економіки після конфлікту – це не лише відбудова матеріальних зруйнованих структур, але і створення умов для сталого економічного розвитку та соціальної стабільності.

Необхідною умовою успішного відновлення є ефективна комунікація та координація між урядом, підприємствами, громадянами та міжнародними партнерами. Це включає в себе визначення пріоритетів, розробку стратегій, а також розподіл ресурсів для максимальної результативності. Гнучкість та адаптивність в реалізації планів відновлення є ключовими, оскільки ситуація може змінюватися в залежності від внутрішніх та зовнішніх факторів.

Крім того, важливо враховувати соціальні аспекти відновлення, забезпечуючи підтримку для тих, хто постраждав від конфлікту, і розвиваючи програми для забезпечення соціальної справедливості та інклюзивного розвитку. Широка участь громадян у процесі планування та впровадження заходів сприятиме створенню демократичного та відповідального підходу до відновлення.

### **3.3 Роль держави у подоланні демографічної кризи**

Динаміка післявоєнної відбудови України та її економічного, цивілізаційного та соціального розвитку залежатиме не лише від рівня витрат на

відбудову, а й від чисельності населення країни, його вікової структури та загального рівня охорони здоров'я та освіти. На тлі вкрай песимістичних прогнозів щодо скорочення чисельності населення (до 30 мільйонів осіб і менше) і того факту, що пенсіонери, інваліди, поранені, хворі та травмовані особи становитимуть основну частину українського суспільства, демографічна чинник обмежить перспективи розвитку країни. У довгостроковій перспективі, у контексті вступу України до ЄС, величезне скорочення чисельності населення зменшить важливість країни в інституціях ЄС, наприклад, під час голосування в Раді Європейського Союзу чи Європейському парламенті, де кількість місця, виділені конкретній країні, залежать від чисельності її населення.

Щоб подолати демографічні проблеми, спричинені втратою українських біженців, уряд України міг би розглянути можливість впровадження політики, спрямованої на заохочення зростання населення. Наприклад, політика, спрямована на підвищення рівня народжуваності, така як фінансові стимули для народження дітей і підтримка працюючих батьків, може допомогти компенсувати зменшення населення, спричинене втратою біженців.

Ця політика може бути доповнена зусиллями щодо покращення соціальних та економічних умов у країні, включаючи інвестиції в освіту та інфраструктуру з партнерами з Європейського Союзу.

Підсумовуючи, зазначимо, що кількість населення України, якщо українські біженці не повернуться, є складним і багатогранним питанням. Хоча оцінки чисельності населення відрізняються залежно від ряду факторів, існує загальна думка, що втрата біженців може з часом призвести до зменшення чисельності населення країни. Щоб подолати ці виклики, уряд України міг би розглянути можливість впровадження політики, спрямованої на заохочення зростання населення та зростання імміграції. Застосовуючи проактивний підхід до вирішення демографічних проблем, спричинених втратою біженців, Україна може допомогти гарантувати, що її населення залишатиметься здоровим і бадьорим протягом багатьох років.

Україна має історію та досвід відновлення населення після втрати населення, особливо після війни, як ми вже бачили. Однак, як ми також бачили, війни впливають на демографію. Для того, щоб Україна оговталася після цього останнього конфлікту, їй потрібні скоординовані зусилля з країнами, які приймають її біженців, а також політика, дружна до сімей, щоб її населення відновилося та здобуло бажану соціальну та економічну стабільність у післявоєнний період. перебудова.

Негайний демографічний вплив війни на Україну вже спостерігається, і цей вплив є руйнівним для країни, яка вже мала слабкий демографічний профіль. Хоча довгострокові наслідки неможливо зазначити з точністю, перспектива тривалої демографічної трагедії стає важко уникнути. Проте, це не просто демографічна трагедія; це людська трагедія. Хоча за кількістю жертв ця війна, можливо, не досягне масштабів Голодомору, її вплив може бути навіть більш руйнівним через тривалі наслідки військових дій та невизначене майбутнє через деструктивність сусіда.

Реалізуючи безжальну інтервенцію, мета якої була і демографічна експансія, росія, можливо, прагнула продемонструвати нежиттєздатність української нації. Проте війна показала протилежне, про що свідчить зростання національного духу та ідентичності.

Можна сподіватися, що демографічна стійкість країни, яку тисне до межі російське вторгнення та війна, зміцниться цим духом, і що нові покоління українців будуть будувати майбутнє, на яке вони заслуговують. Слід відзначити, що демографічна ситуація має прямий вплив на економічний розвиток країни. Інвестори шукають стабільність і позитивні демографічні показники в країні, в яку вони планують вкладати свої кошти. Демографічна ситуація стає одним із ключових маркерів прийняття рішення щодо інвестування в Україну. Крім того, війна призвела до відтоку працездатного населення, що також впливає на економіку країни.

Політичні та соціальні аспекти дослідження впливу демографічних змін на економічне відновлення України відіграють ключову роль у формуванні стратегій

та рішень для досягнення стабільності та сталого економічного зростання країни. Однак, їх врахування та розуміння вимагають глибокого аналізу та обговорення.

Більш позитивний демографічний прогноз, необхідний для економічного відновлення та реконструкції країни, має ґрунтуватися на ряді стратегій і дій, які можуть включати принаймні відновлення рівня народжуваності на основі зміцнення гендерної рівності та підтримки сім'ї; величезні інвестиції в оздоровлення та зниження смертності та людський капітал; і смілива імміграційна політика, яка поверне українців і залучить працівників і сім'ї з інших країн, щоб заповнити прогалини у віковій і статевій структурі населення, політика, яка підтримує нову структуру пропозиції робочої сили, достатньої кількості та навичок, необхідних для відновлення країни. Внесок, який може зробити демографія в Україну, стане важливою частиною рішення у відбудові України як стійкої та сильнішої країни.

Розглянемо стратегічно важливі кроки, які має зробити держава для подолання демографічної кризи та економічного відновлення в післявоєнний період:

*Першим кроком* має стати створення стимулів для збільшення народжуваності.

Один з важливих аспектів - це роль держави у підтримці сімей та сприянні народженню дітей. Україна стикається з проблемою низької народжуваності, і політичні рішення щодо підтримки сімей та збільшення відданості материнству можуть мати вирішальне значення. Передбачення допомоги сім'ям у вигляді фінансових пільг, доступу до дитячого садочка та школи, а також розробка програм підтримки жінок під час вагітності та після пологів може стимулювати збільшення народжуваності [20].

Втрати українських військових внаслідок конфлікту та військових дій можуть мати значні демографічні наслідки, зокрема щодо рівня народжуваності в Україні в майбутньому. Зокрема, втрата молодих чоловіків може вплинути на кількість народжених дітей і загальне зростання населення країни. Вирішення цих проблем вимагатиме скоординованої політичної відповіді, яка враховуватиме

потреби та досвід тих, хто постраждав від конфлікту. Проводячи політику підтримки сімей і заохочуючи вищий рівень народжуваності, Україна може допомогти гарантувати, що її населення залишатиметься здоровим і бадьорим протягом наступних років.

Створення стимулів для збільшення народжуваності в Україні є критично важливим завданням у контексті демографічних викликів, з якими країна стикається. З метою підтримки сімей та збільшення народжуваності уряд України вже розробив та впровадив кілька програм і заходів.

На сьогоднішній день, середній розмір сім'ї в Україні складає менше трьох осіб, що свідчить про тенденцію до зменшення розміру сімейних груп. Для зміцнення цієї динаміки, уряд України запровадив програми фінансової підтримки для молодих сімей, які розглядаються як ключові учасники в рішенні демографічної проблеми.

Зокрема, програма "Перша дитина" надає фінансову допомогу молодим сім'ям при народженні першої дитини. Кожна сім'я, яка вирішила мати дитину, отримує значний грошовий внесок від держави, що сприяє зменшенню фінансового тиску на батьків під час цього важливого періоду. Крім того, існують податкові пільги та пільги на житло для молодих сімей, що дозволяє їм економити кошти та забезпечувати стабільність.

За все це, важливо розглядати не лише фінансові стимули, але й соціальні аспекти підтримки молодих сімей. Держава також інвестує у розвиток системи дитячих садочків та шкіл, роблячи послуги по догляду за дітьми доступнішими та якіснішими. Це дозволяє батькам поєднувати роботу та сімейне життя, забезпечуючи оптимальне середовище для виховання дітей.

Незважаючи на існуючі заходи, варто розглядати подальші інновації для стимулювання народжуваності. Наприклад, впровадження податкових кредитів для батьків, які мають третю та наступні діти, може бути ефективним заходом. Також, розгляд можливостей для розвитку програм психологічної та медичної підтримки для молодих батьків може допомогти вирішити не тільки фінансові, але й емоційні труднощі, пов'язані з батьківством.

В цілому, створення стимулів для збільшення народжуваності в Україні вимагає комплексного підходу. Важливо продовжувати розвивати і вдосконалювати існуючі програми, одночасно впроваджуючи нові ініціативи для стимулювання сімейного планування та підтримки батьківства. Такий підхід дозволить досягти позитивних змін у демографічній ситуації та сприятиме економічному відновленню країни в майбутньому.

*По-друге*, покращення умов для виховання дітей в Україні є стратегічно важливим завданням, оскільки це визначає майбутнє суспільства та впливає на його економічне відновлення. Сучасна інфраструктура для дітей, включаючи дошкільні заклади, школи та медичні послуги, грає ключову роль у формуванні позитивного та здорового середовища для розвитку молодого покоління.

На сьогоднішній день, стан дошкільної освіти в Україні вимагає уваги та інвестицій. Багато дошкільних закладів мають обмежені ресурси та не відповідають сучасним стандартам. Збільшення фінансування в цьому секторі дозволить поліпшити умови для розвитку дітей у ранньому віці, що вплине на їхнє подальше навчання та адаптацію в суспільстві.

Щодо шкільної інфраструктури, важливо звернути увагу на якість освіти та безпеку дітей. Забезпечення належних умов для вчителів та доступу до сучасних навчальних матеріалів допоможе підвищити якість навчання. Крім того, уряд повинен активно залучати громадські та приватні ініціативи для розвитку освітніх програм та інноваційних методик.

Медична допомога для дітей також має велике значення. Забезпечення доступу до якісних медичних послуг та профілактичних заходів є важливою складовою демографічного здоров'я нації. Розвиток дитячої медицини, створення спеціалізованих центрів та програм для дітей із хронічними захворюваннями сприятиме створенню стабільного та здорового покоління.

*Третім*, не менш важливим кроком, є забезпечення демографічного балансу через міграцію, імміграційна політика, спрямована на повернення українців та привертання працівників з інших країн, щоб заповнити прогалини в статеві-віковій структурі населення. Ця політика повинна сприяти збереженню та

підвищенню якості робочої сили. Демографія стане важливим чинником в будівництві міцної та стійкої України. Залучення іммігрантів може бути стратегічно важливим рішенням для компенсації втрати населення через низьку народжуваність та відтік мігрантів за кордон. Проте, ця політика також повинна бути узгоджена з соціальними та культурними аспектами, щоб запобігти можливим конфліктам та інтегрувати іммігрантів у суспільство.

Забезпечення демографічного балансу через міграцію в Україні є ключовим аспектом стратегії економічного відновлення. Аналіз міграційної політики та її вплив на демографічну ситуацію в країні визначається рядом факторів.

Для економічного відновлення України дуже важливо зробити так, щоб мільйони спеціалістів, які вимушено виїхали за кордон, повернулися назад. Державі слід розробити спеціальні програми та мотиватори для їхнього повернення. Можливо, необхідно уніфікувати освітні стандарти з європейськими, щоб українські молоді не мали проблем з отриманням роботи в Україні після навчання за кордоном. Роботодавцям також слід створити стимули для повернення кваліфікованих спеціалістів [31].

Щодо трудових мігрантів, то їх залучення може стати одним з варіантів виходу з ситуації. Важливо зрозуміти, що зростання економіки має потенціал вирівняти певні демографічні втрати, принаймні частково.

Уряд України визначив міграційну політику як інструмент для компенсації негативних демографічних тенденцій. Спостереження за динамікою міграційного руху показує, що значна кількість українців виїжджає за кордон, переважно за економічними причинами. Одночасно, Україна також привертає мігрантів, які приносять свої навички та працюють в різних секторах економіки

Міграція має значний вплив на демографічну структуру країни. Зокрема, відтік молодого населення може призвести до зменшення рівня народжуваності та погіршення економічних показників у зв'язку з втратою робочої сили. З іншого боку, притягання висококваліфікованих мігрантів може сприяти інноваціям та розвитку певних галузей економіки.

Можливості щодо повернення та утримання мігрантів включають в себе ефективну міграційну політику, спрямовану на стимулювання притоку трудових ресурсів. Наприклад, надання спеціальних віз та легалізація статусу мігрантів може зробити процес міграції більш контрольованим та вигідним як для країни-джерела, так і для країни-приймача.

У той же час, обмеженнями для повернення мігрантів можуть бути низький рівень економічного розвитку, соціальна нестабільність, а також відсутність ефективних програм інтеграції для новоприбулих. Зменшення бюрократичних бар'єрів та надання соціальної підтримки для іммігрантів можуть виявитися ключовими чинниками для стимулювання їхнього залишку в країні.

Враховуючи вищезазначене, ефективна міграційна політика повинна бути взаємодійною та цілісною. Забезпечення балансу між відтоком та притоком населення, з урахуванням його впливу на різні сфери економіки, становить велике виклик для уряду та суспільства в цілому.

Таким чином, міграція в Україні не лише впливає на демографічні показники, але й стає ключовим фактором у стратегії економічного відновлення. Правильно спроектована та реалізована міграційна політика може визначити успіх демографічної та економічної стабільності України в майбутньому

*Четвертим кроком, має стати розвиток системи охорони здоров'я і демографічне планування. Розвиток системи охорони здоров'я та демографічне планування мають визначальний вплив на економічне відновлення України. Аналіз програм з охорони здоров'я, спрямованих на підтримку демографічного зростання, виявляє ключові аспекти, що впливають на демографічні показники країни.*

Україна стикається з викликами у сфері охорони здоров'я, включаючи нестачу медичного персоналу, обладнання та неефективний управлінський підхід. Програми, спрямовані на розвиток цієї сфери, грають важливу роль у формуванні демографічної політики.

Наприклад, програма з підтримки материнства та дитинства включає безкоштовні консультації для майбутніх матерів, фінансову допомогу на час

вагітності та пологів, а також безкоштовні обстеження новонароджених. Ці заходи призначені зменшити витрати на медичну допомогу для сімей та підвищити якість медичних послуг у сфері репродуктивного здоров'я.

Додатково, програми вакцинації та превентивні заходи щодо захворювань, що можуть впливати на репродуктивне здоров'я, також мають вагомую роль у демографічному плануванні. Забезпечення доступу до високоякісних послуг з попередження та лікування хвороб сприяє загальному збереженню здоров'я населення та підтримує демографічні показники.

Проте, існують обмеження та виклики. Низький рівень фінансування охорони здоров'я та відсутність модернізованого обладнання ведуть до обмеженого доступу до якісних медичних послуг. Уряд повинен активно вдосконалювати існуючі програми та розглядати можливості залучення додаткових ресурсів для поліпшення ситуації.

Рекомендації для поліпшення доступності та якості медичних послуг включають у себе збільшення інвестицій у медичну інфраструктуру, вдосконалення системи управління та розробку інноваційних підходів у наданні послуг. Важливо створити стимули для медичного персоналу залишатися та працювати в Україні, а також залучати висококваліфікованих фахівців з інших країн.

Огляд програм з охорони здоров'я та рекомендації щодо їх поліпшення є необхідними для розуміння впливу медичного сектору на демографічні показники. Здоров'я нації тісно пов'язане з економічним відновленням, і ефективна система охорони здоров'я є важливим фактором для досягнення сталого росту національної економіки.

Не менш вагомим – є збільшення зайнятості та економічної активності. Збільшення зайнятості та економічної активності є пріоритетним завданням для досягнення сталого економічного відновлення України. Аналіз заходів державної політики вказує на ряд ініціатив, спрямованих на стимулювання зайнятості населення. Пропозиції для розвитку програм

підвищення кваліфікації та підтримки зайнятості розглядаються з урахуванням сучасних викликів та можливостей.

На державному рівні спостерігається активна робота в напрямку створення робочих місць та сприяння економічній активності громадян. Програми фінансової підтримки для малих і середніх підприємств (МСП) розширюють можливості підприємців та сприяють створенню нових робочих місць. Наприклад, введення податкових пільг та кредитування для МСП сприяє розвитку підприємництва та залученню більшої кількості працездатних громадян у економіку.

Програми активізації зайнятості також фокусуються на підвищенні кваліфікації працівників. Ініціативи з організації безкоштовних або субсидованих курсів, навчання новим технологіям та підвищення професійної майстерності допомагають адаптувати працюючих до вимог сучасного ринку праці. Наприклад, створення центрів перепідготовки та рекваліфікації може забезпечити доступ до актуальних знань та навичок.

Уряд також розглядає можливості активізації економічної активності через підтримку інноваційних секторів. Створення технологічних інкубаторів, грантових програм для стартапів та інших ініціатив сприяє залученню молодих фахівців та підтримці новаторських проектів. Це стимулює розвиток економіки та забезпечує стійку зайнятість.

Пропозиції щодо розвитку програм підвищення кваліфікації та підтримки зайнятості включають:

Збільшення обсягів фінансування для програм активізації зайнятості та підвищення кваліфікації.

Розвиток партнерських відносин між державою, навчальними закладами та бізнес-структурами для адаптації навчальних програм до реальних потреб ринку праці.

Створення механізмів менторства та підтримки для початківців у підприємстві.

Ці заходи спрямовані на підвищення рівня зайнятості, зокрема серед молоді та людей, які шукають нові можливості працевлаштування. Ефективна система стимулювання зайнятості та підвищення кваліфікації є важливим елементом стратегії економічного відновлення України, спрямованого на створення стабільного та конкурентоспроможного ринку праці.

І наостанок, у воєнний період Україна стикається зі збільшенням кількості учасників бойових дій та ветеранів, що викликає необхідність до формування ефективної системи соціального захисту для військовослужбовців та їх сімей. Це є стратегічно важливим завданням, особливо в контексті тривалого збройного конфлікту. Огляд існуючих соціальних програм та допомоги надає можливість оцінити їхню ефективність та ідентифікувати можливості для поліпшення системи соціального захисту.

На сьогоднішній день в Україні діє ряд соціальних програм для військових, які мають на меті підтримку ветеранів та їх сімей. Наприклад, програма надання житла для ветеранів включає в себе надання пільг та кредитів для покупки або будівництва житла. Також існують програми медичного забезпечення та реабілітації, які спрямовані на покращення фізичного та психічного здоров'я ветеранів.

Для України буде також критично важливо запобігти перетворенню травматичного досвіду війни та симптомів, пов'язаних із тривогою, у серйозні довгострокові психічні розлади. Жахливі та травматичні наслідки війни, яка зараз триває, доповнюють шрами довготривалого конфлікту на сході України та кризи COVID-19.

На сьогоднішній день більше половини населення України пережило війну або її наслідки. Згідно з даними Міністерства соціальної політики України, понад 1,5 мільйона людей, включаючи біженців та внутрішньо переміщених осіб, потребують психологічної допомоги. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, близько 30% ветеранів війни мають симптоми посттравматичного стресового розладу.

Довготривалі стресові ситуації, такі як війна, викликають різні психічні розлади, зокрема тривожність, депресію та посттравматичний стресовий розлад. За даними Національного наукового центру «Інститут психіатрії імені Герцена», кількість звернень за психіатричною допомогою в Україні зросла на 20% протягом останніх двох років, внаслідок загострення конфліктів.

Проведені дослідження також показують, що діти, які виростають в умовах воєнного конфлікту, мають високий ризик розвитку психічних розладів. Близько 60% дітей України пережили події війни, що може призвести до довготривалого впливу на їхнє психічне здоров'я.

Для забезпечення ефективної системи психологічної підтримки важливо вдосконалити доступність до психологічних послуг та реабілітаційних програм. Наприклад, створення центрів психологічної допомоги в містах та селах, організація групових сесій для ветеранів та їх сімей, а також впровадження психологічних програм в освітніх закладах може значно покращити ситуацію.

Також, уряд має розглядати можливості вдосконалення системи освіти та інформаційних кампаній з психічного здоров'я, спрямованих на популяризацію засобів самодопомоги та своєчасного виявлення психічних розладів.

Забезпечення адекватної психологічної підтримки та допомоги ветеранам, постраждалим від війни та іншим групам населення, що пережили травматичні події, визначається як пріоритет для побудови стійкого та здорового суспільства.

Запобігти перетворенню цього травматичного досвіду в довгострокові психічні розлади стає критично важливим завданням для уряду та громадськості. Програми психосоціальної підтримки, доступ до яких повинен бути забезпечений для всіх потребуючих, можуть допомогти вирішити цей проблемний аспект.

Отже, основним завданням управління демографічними процесами стає збереження і зміцнення людського капіталу. Наприклад, науковці стверджують, що кожний долар, витрачений на освіту та охорону здоров'я, призводить до множинного ефекту для економіки через підвищення рівня освіченості і здоров'я населення. Збільшення інвестицій у людський капітал може стати ефективним

інструментом для економічного відновлення, забезпечуючи зростання продуктивності праці та створюючи умови для інноваційного розвитку.

Загалом, враховуючи демографічні та психологічні виклики, Україні важливо встановити комплексні стратегії, які об'єднують економічні, демографічні та психологічні аспекти. Тільки взаємодія цих напрямків може забезпечити стійке та гармонійне відновлення країни, дозволяючи уникнути перетворення травматичного досвіду війни у серйозні довгострокові психічні розлади.

Важливо враховувати не лише кількісний аспект, а й якість життя населення, доступ до якісних медичних та освітніх послуг, рівень зайнятості та соціальну підтримку. Забезпечення ефективної системи охорони здоров'я, розвиток освіти та створення сприятливих умов для зайнятості можуть сприяти не лише збільшенню кількості населення, але і покращенню якості життя громадян. Рівноправний доступ до можливостей для розвитку кожної особи є ключовим фактором для досягнення економічного відновлення. Такий підхід дозволить країні забезпечити гармонійний розвиток, уникнути демографічних викликів та забезпечити благополуччя свого населення в майбутньому.

## ВИСНОВКИ

Демографічні процеси надзвичайно важливі для суспільного розвитку та формування стратегій управління сучасним суспільством. Аналізуючи вплив демографії на різні аспекти суспільства, можна визначити ключові чинники, які визначають стабільність та перспективи розвитку країни, а саме співвідношення народжуваності та смертності, рівень міграції, продуктивність праці працівників у взаємозв'язку з освітою та технологічними навичками.

Виявлено, що динаміка народжуваності, смертності, а також міграційні процеси мають значущий вплив на структуру населення та його розподіл за різними категоріями.

Зрозуміло, що ефективне управління демографічними процесами може визначати успіх соціально-економічних стратегій країни. Врахування демографічного аспекту в плануванні соціальних та економічних стратегій є важливим для забезпечення сталого розвитку та вирішення численних завдань, пов'язаних з підтримкою населення, робочою силою та соціальною інфраструктурою.

Зроблено висновок, що демографічні показники взаємодіють між собою, створюючи складну систему, яка впливає на різноманітні сфери життя суспільства, включаючи економіку, соціальні структури та здоров'я населення. Розуміння цієї взаємодії є ключовим для визначення стратегій управління національним розвитком та забезпечення сталого підйому якості життя громадян.

Демографічні зміни впливають на різні сектори економіки, включаючи ринок праці, споживчу активність, соціальні програми та пенсійну систему. Зменшення народжуваності та зміни в структурі населення створюють виклики для забезпечення достатнього числа працездатних громадян та підтримки економічного зростання.

Використання розширеного аналітичного інструментарію є невід'ємною частиною дослідження демографічних процесів та надає можливість отримати глибше розуміння впливу цих змін на суспільство.

Аналітичні методи, такі як статистичний аналіз, моделювання, та географічні інформаційні системи, дозволяють не лише визначити тенденції демографічного розвитку, а й ідентифікувати ключові фактори, які їх визначають. Застосування цих інструментів сприяє об'єктивному вивченню динаміки населення, виявленню причин та наслідків демографічних явищ, що є важливим для формулювання ефективних стратегій управління та розвитку.

Аналізуючи демографічні показники під час періоду воєнних дій в Україні, виявлено, що вони відображають глибокий вплив конфлікту на структуру населення, рівень народжуваності та смертності, а також міграційні процеси. Зокрема, воєнний стан став причиною значного зміщення вікової та гендерної структури населення, що вимагає уваги та комплексного підходу для подальшого вирішення соціальних та економічних викликів.

Післявоєнний період поставить перед Україною завдання вирішення проблем, пов'язаних зі збитками і зруйнованою інфраструктурою, а також поглибленим економічним нерівністю та безробіттям.

Серед основних викликів в економічному відновленні України виділяються проблеми в сфері фінансів, корупції, інфраструктурного розвитку, залучення інвестицій та підтримки підприємництва. Зниження економічного потенціалу країни внаслідок війни та економічних труднощів вимагає вдосконалення стратегій та механізмів управління економікою, а також залучення ресурсів для вирішення актуальних завдань.

Результати аналізу свідчать про те, що ефективне подолання економічних проблем потребує комплексного підходу та системних реформ у різних секторах. Необхідно активно працювати над створенням сприятливого інвестиційного клімату, розширювати економічні можливості, покращувати фінансову стійкість та підтримувати інноваційні ідеї.

Аналізуючи діяльність держави в контексті подолання демографічної кризи, можна визначити, що необхідно розробляти та впроваджувати ефективні політики, спрямовані на підтримку сім'ї, стимулювання народжуваності, поліпшення умов життя та забезпечення соціальної підтримки для молодих сімей.

Особливу увагу слід приділяти розробці та впровадженню стратегій, які стимулюють народжуваність, підтримують сімейні цінності та сприяють розвитку людського капіталу. Важливим є інтегрований підхід, що поєднує демографічні, економічні та соціальні аспекти для досягнення збалансованого розвитку суспільства.

Аналіз впливу демографічних змін на економічне відновлення України є важливим етапом для формулювання рекомендацій та стратегій управління, спрямованих на стале та збалансоване соціально-економічне зростання. Результати дослідження можуть слугувати основою для прийняття рішень на різних рівнях управління та сприяти сталому відновленню та розвитку України в умовах сучасних викликів та можливостей.

## ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. 11 facts on the economic recovery from the COVID-19 pandemic | Brookings. Brookings. URL: <https://www.brookings.edu/articles/11-facts-on-the-economic-recovery-from-the-covid-19-pandemic/>
2. Denysenko, Ju.A. Demografichna sytuacija v Ukrai'ni v konteksti sociologichnogo analizu / Ju.A. Denysenko. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis\\_nbuvcgiirbis](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuvcgiirbis).
3. Harris JR, Todaro MP. 1970. "Migration, unemployment and development: A two-sector analysis." The American Economic Review, 60(1): 126-142
4. Macrotrends, Ukraine Population 1950-2023, - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.macrotrends.net/countries/UKR/ukraine/population>
5. Romaniuk A., Gladun O. Demographic trends in Ukraine: Past, Present and Future. Population and Development Review. 2015. Vol. 41, № 2. P. 315-337.
6. Simpson S. D. The 6 Signs of an Economic Recovery. Investopedia. URL: <https://www.investopedia.com/financial-edge/0810/the-6-signs-of-an-economic-recovery.aspx>
7. Team T. I. Economic Recovery: Definition, Process, Signs, and Indicators. Investopedia. URL: <https://www.investopedia.com/terms/e/economic-recovery.asp>
8. БОГДАН МИРОШНИЧЕНКО. Населення Землі швидко старіє, не вистачає працівників. Чи готова до цього світова економіка і що чекає на Україну? Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/01/26/681778/>
9. Васильєва Н. Методологічні засади державного управління демографічними процесами як умови забезпечення сталого розвитку в Україні. Журнал Державне управління: удосконалення та розвиток - наукове фахове видання з питань державного управління. URL:[http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10\\_2020/5.pdf](http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2020/5.pdf)

10. Вікова структура населення України / Gender-age pyramid of the population of Ukraine. URL: <https://www.lv.ukrstat.gov.ua/dem/piramid/all.php>
11. Геєць В. М. Суспільство, держава економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Геєць. – К. : НАН України, Інститут економіки та прогнозування, НАН України . – 2009. – 864 с.
12. Гуменюк Л. Соціальна конфліктологія : підруч. – Тема 12: Міждержавні конфлікти. – Львів : ЛДУВС, 2015. – 564 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://pidruchniki.com/78492/psihologiya/mezhderzhavni\\_konflikti](https://pidruchniki.com/78492/psihologiya/mezhderzhavni_konflikti).
13. Державна служба статистики України.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
14. Дорошенко Л. С. Демографія: Навч. посіб. — К., 2015.
15. Зовнішні трудові міграції населення України / НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України / Е. М. Лібанова (ред.), О. В. Позняк (ред.). – К.: РВПС НАН України, 2002. – 206 с.
16. Кислий О. Є. Демографічний вимір історії /О. Є Кислий. – К.: Арістей, 2005. – 328 с.
17. Кустовська О. В. Демографічний розвиток регіону (статистичний аналіз і моделювання). – Тернопіль: Економічна думка, 2008.– 326 с.
18. Куценко В. І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку / В. І. Куценко, В. П. Удовиченко. – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2011. – 656 с.
19. Лібанова Е.М. Відродження Донбасу: оцінка соціально-економічних втрат і пріоритетні напрями державної політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.nbuv.gov.ua/images/naukmon/Vidrodgennya\\_Donbasu.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/images/naukmon/Vidrodgennya_Donbasu.pdf).
20. Лібанова Е.М., Горбулін В.П., Пирожков С.І. та ін. Політика інтеграції ук раїнського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі : нац. доп. ; [за ред. Е.М. Лібанової]. – К. : НАН України, 2015. – 363 с.
21. Лібанова, Е.М. Демографічні перспективи України: 2000-2075 роки / Е.М. Лібанова, О.В. Макарова, О.В. Позняк, П.Є. Шевчук, В.С. Шишкін //

Зайнятість та ринок праці: Міжвід. наук. зб. – К.: РВПС України НАН України, 1999. – Вип. 11. – С. 126-141.

22. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз (колективна монографія) / За ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 328 с.

23. Малиновська О. А., Коломієць О. О. Міграційний аспект гібридної війни Росії проти України. Демографія та соціальна економіка. 2017. №2. С. 78–88.

24. Малиновська О. А., Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. Київ, 2018. 471 с.

25. Наказ про затвердження методологічних рекомендацій з питань статистики населення – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ips.ligazakon.net/document/FIN36826>

26. Населення України (1990-2022). Ставки, індекси, тарифи. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/reference/people/>

27. Населення України. Демографічний вимір якості життя: кол. моногр. / за ред. О.М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. — Київ, 2019. — 396 с.

28. Пальян З. О. Статистичне оцінювання сучасних демографічних втрат в Україні. Статистика України. 2016. № 1. С. 34-41.

29. Підгорний А. З., Самотоєнкова О. В., Ольвінська Ю. О., Вітковська Ю. О., Соціально-демографічна статистика: підручник. Одеса, 2016. 424 с.

30. Рата Д. Р., Кім Ю. Дж. Російсько-український конфлікт: наслідки для потоків грошових переказів до України та Центральної Азії. 2022. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.knomad.org/>


31. Ринок праці під час війни. Кількість вакансій зменшилася вдвічі, компанії ще активніше шукають сеньйорів і на QA Intern тисяча відгуків. Сайт DOU. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/job-market-during-wartime/?from=doufp>

32. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. –776 с.

33. Українське суспільство: міграційний вимір (Національна доповідь) Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – К., 2018. – 396 с.

34. Яценко Л. Д. Регіональний аспект соціальної напруженості в Україні: стан, фактори формування та шляхи подолання. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: [https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-09/socialna\\_napruzhenist-fc95d.pdf](https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-09/socialna_napruzhenist-fc95d.pdf) (дата звернення: 16.10.2023)

**МІЖНАРОДНА НАУКОВО-  
ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ**  
**INTERNATIONAL SCIENTIFIC  
AND PRACTICAL CONFERENCE**



**Актуальні проблеми в  
економіці, фінансах та управлінні**  
**Current issues in economics,  
finance and management**



**25 жовтня 2023 р.  
м. Одеса, Україна**

**October 25, 2023  
Odesa, Ukraine**



**EASTERN EUROPEAN  
CENTER FOR SCIENTIFIC  
RESEARCH**

Міжнародна науково-  
практична конференція

**Актуальні проблеми в  
економіці, фінансах  
та управлінні**

Матеріали

25 жовтня 2023 р.

м. Одеса, Україна

**ЗМІСТ**  
**TABLE OF CONTENTS**

**СЕКЦІЯ 1. ЕКОНОМІКА**

**SECTION 1. ECONOMICS**

**Камінська Т. В.**

Аналіз динаміки фінансування сфери охорони  
здоров'я з державного бюджету України  
в період 2018 – 2022 років. .... 9

**Камінський Л.-Р. Ю.**

Аналіз розвитку підприємств у період воєнного стану. .... 11

**Коваль О. О., Міхно І. О.**

Національна модель економіки  
України в сучасних умовах. .... 14

**Копитов М. А.**

Вплив ризику на собівартість та  
економічний розвиток підприємства. .... 16

**Кулаковська Т. А., Загарнюк М. М.**

Інвестиційна діяльність підприємств  
кондитерської галузі України. .... 21

**Кулаковська Т. А., Федій Ю. М.**

Теоретичні та методичні аспекти оцінки  
економічної безпеки підприємства. .... 24

**Мохір А. А.**

Вплив демографічних факторів на  
економічний розвиток. .... 26

**Олійник Л. В., Кисельова В. Ю.**

Чинники впливу на ефективність  
збутової діяльності підприємства. .... 30

**Олійник Л. В., Паламарчук В. І.**

Синергетичний підхід у змісті категорії  
"потенціал підприємства". .... 34

**Пашко С. О.**

Роль споживчої вартості у формуванні матеріально-  
речового змісту національного багатства. .... 36

**Савко О. Я., Марчишин І. В., Єфімчук М. В.**

Формування стратегії підприємства: етапи розробки. .... 39

**Сенченко В. В.**

Інтелектуальний капітал в умовах  
нематеріальної економіки. .... 42

**Симонян Е. Н., Нерубайська Н. І., Ільїна Г. В.**

Вплив зміни клімату на адаптацію  
сільськогосподарських культур. .... 46

- виявлення джерел загроз для кожної складової безпеки;
- охорона досягнутої економічної безпеки;
- запобігання зниженню рівня економічної безпеки;
- заходи із запобігання негативним впливам.

Об’єкти, що підлягають захисту від потенційних загроз і протиправних посягань – це:

- 1) персонал, що володіє інформацією, яка становить комерційну таємницю підприємства;
- 2) матеріальні засоби праці та фінансові кошти;
- 3) інформаційні ресурси з обмеженим доступом;
- 4) засоби і системи комп’ютеризації діяльності підприємства;
- 5) технічні засоби та системи охорони й захисту матеріальних та інформаційних ресурсів.

### Список використаних джерел

1. Іванюта Т. М., Заїчковський А. О. Економічна безпека підприємства. К.: ЦУЛ, 2009. 256 с.
2. Кулаковська Т. А. Економіка підприємства (практикум): навч. посіб. Одеса: Астропринт, 2014. 364 с.

УДК 314.143

JEL Classification: J11

**Мохір А. А.**,  
здобувач другого  
(магістерського) рівня вищої освіти,  
Київський національний економічний  
університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ  
**Науковий керівник:**  
**Ткаченко О. В.**,  
канд. екон. наук, професор,  
Київський національний економічний  
університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

### ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

Проблема впливу демографічних факторів на економічний розвиток надзвичайно актуальна та суттєва у сучасних умовах. По всьому світі спостерігаються значущі зміни в демографічному ландшафті, які безпосередньо

впливають на економічний розвиток націй та регіонів. Ці зміни створюють нові виклики та можливості, які вимагають глибокого розуміння та аналізу.

Висхідна середня тривалість життя і старіння населення ставлять під загрозу стійкість пенсійних систем та створюють тиск на охорону здоров'я та соціальну інфраструктуру. Ці демографічні фактори призводять до необхідності перегляду економічних стратегій та фінансових планів національних урядів.

З іншого боку, молоде і активне населення може служити джерелом росту інновацій, підприємництва і ринкового потенціалу. Розуміння демографічних особливостей цієї групи населення дозволяє розробляти стратегії залучення й утримання молодих талантів, що сприяє сталому економічному розвитку.

Міграція впливає на демографічну картину багатьох країн. Приріст мігрантів може призвести до зростання чисельності робочої сили та культурного різноманіття, що впливає на ринок праці й глобальну економічну взаємодію. Розуміння демографічного складу мігрантської спільноти є важливим для розвитку політики щодо інтеграції та соціальної адаптації.

Конкретний приклад впливу міграції на економіку можна побачити у ситуації з імміграцією в Сполучених Штатах Америки. Імміграція в США має значний вплив на економіку оскільки іммігранти зазвичай працюють у різноманітних сферах економіки, включаючи сільське господарство, будівництво, інформаційні технології, охорону здоров'я і багато інших. Вони допомагають забезпечувати потребу у робочій силі, вирівнювати дефіцит вакансій та стимулювати економічний розвиток. Багато іммігрантів працюють у сферах науки, технологій та інженерії. Вони можуть приносити нові ідеї та інновації, що сприяють розвитку технологічних секторів і підвищують конкурентоспроможність країни.

Демографічні аспекти пов'язані з гендерними відмінностями, які впливають на рівність і соціальну справедливість. Розуміння ролі жінок і чоловіків у розвитку суспільства та економіки є ключовим для забезпечення сталого росту і справедливості. Гендерний розподіл населення може впливати на структуру праці та рівень жіночої участі у працевлаштуванні та виробництві. Аналіз різниці в оплаті праці, можливостях кар'єрного росту для жінок та інших аспектів гендерного дисбалансу стає важливим в контексті демографічних факторів.

Аналіз впливу народжуваності на економіку включає дослідження впливу рівня народжуваності на розмір робочої сили, інвестиції в освіту та охорону здоров'я, а також демографічну структуру населення [1].

Високий рівень освіти може сприяти зниженню народжуваності та збільшенню тривалості життя. Аналіз взаємозв'язку між освітою населення та демографічними процесами може вказати на шляхи поліпшення якості життя та розвитку економіки [5]. Одним із загальних прикладів впливу

народжуваності на економіку у світі є демографічна ситуація в Японії, яка характеризується низькою народжуваністю і швидким старінням населення. Низька народжуваність в країні призвела до скорочення робочої сили, зокрема молодих працівників, що негативно впливає на потужність і конкурентоспроможність японської економіки.

Молоді сім'ї мають тенденцію витратити більше коштів на товари та послуги, що сприяє економічному зростанню. Однак через низьку народжуваність споживчий попит зменшується. Також важливо зазначити, що саме молоде покоління вносить нові ідеї та інновації в економіку. Низька народжуваність у поточний період буде значною мірою впливати на зменшення кількості підприємців та інноваторів в майбутньому, що може обмежити розвиток нових технологій.

Демографічні виклики, такі як старіння населення, демографічний дивергентний розвиток, можуть мати серйозний вплив на економічний розвиток та вимагати адаптації економічної політики. Старіння населення і зміни в демографічних структурах ставлять під загрозу фінансову стабільність пенсійних систем. Дослідження впливу демографії на пенсійні фонди та можливі реформи є важливим аспектом економічної політики [3].

Аналіз впливу смертності на економічний розвиток включає дослідження здоров'я нації, витрат на охорону здоров'я, продуктивність праці, та вплив смертності на демографічну структуру [4].

Один із конкретних прикладів впливу смертності на економіку світу – це пандемія COVID-19, яка почалася у 2019 році і мала широкий вплив на глобальну економіку. COVID-19 призвів до масової захворюваності та смертності, що вплинуло на фізичне та психічне здоров'я працівників, що призвело до збільшення кількості лікарняних та зниження продуктивності.

У багатьох країнах ввели карантинні обмеження, що спричинило скасування багатьох бізнес-операцій, особливо в сферах, пов'язаних із послугами, подорожами, ресторанами та іншими галузями.

Обмеження переміщення товарів та послуг між країнами, які були введені через пандемію, призвели до зменшення світового торговельного обсягу, що вплинуло на глобальні ланцюги постачання та міжнародну торгівлю, що впливає на економічну активність.

Важливим аспектом є те, що уряди змушені були виділити значні кошти для боротьби з пандемією, включаючи розширення інфраструктури охорони здоров'я та розробку та впровадження вакцин.

Пандемія COVID-19 є ілюстративним прикладом того, як смертність може мати серйозний вплив на світову економіку в цілому, зокрема на здоров'я робочої сили, підприємництво, фінанси та глобальний торговельний обсяг.

Зміни в демографічних показниках, такі як зростання населення великих міст або старіння населення, можуть мати важливий вплив на ринок нерухомості. Дослідження відносин між демографією та ринком нерухомості може допомогти передбачити та розв'язувати проблеми в цьому секторі [1].

У зв'язку з концентрацією населення в великих містах, сільські райони та малі міста можуть стикатися з демографічними викликами, такими як відселення та старіння населення. Проаналізувати можливості розвитку та підтримки цих територій є важливим завданням для забезпечення рівномірного розвитку економічних районів.

Світовий характер демографічних процесів дозволяє розглядати питання впливу демографії на глобальний економічний ландшафт. Дослідження міжнародних тенденцій у демографії та їхнього впливу на міжнародну торгівлю, міграцію та інші аспекти глобальної економіки є важливим завданням [4].

Сільське господарство часто є суттєвою частиною економіки країн. Дослідження впливу демографії на сільське господарство, зокрема на доступність робочої сили та ринок сільськогосподарської продукції, може мати ключове значення для забезпечення продовольчої безпеки [1].

Вплив демографічних факторів на економічний розвиток є яскраво вираженою і важливою проблемою сучасного світу. З урахуванням вищезазначеного, можна зробити висновок, що демографічні фактори мають значущий вплив на економічний розвиток і потребують уважного аналізу та розробки стратегій для забезпечення сталого росту і справедливості. Розуміння цих факторів є ключем до успішної політики та прийняття інформованих рішень на рівні суспільства, держави та глобальних організацій.

### Список використаних джерел

1. Геєць В. М. Суспільство, держава економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Геєць. – К. : НАН України, Інститут економіки та прогнозування, НАН України. – 2009. – 864 с.

2. Куценко В. І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку / В. І. Куценко, В. П. Удовиченко. – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2011. – 656 с.

3. Лібанова, Е.М. Демографічні перспективи України: 2000-2075 роки / Е. М. Лібанова, О.В. Макарова, О.В. Позняк, П.Є. Шевчук, В.С. Шишкін // Зайнятість та ринок праці: Міжвід. наук. зб. – К.: РВПС України НАН України, – Вип. 11. – С. 126-141.

4. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз (колективна монографія) / За ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 328 с.

5. Denysenko, Ju.A. Demografichna sytuacija v Ukrai'ni v konteksti sociologichnogo analizu / Ju.A. Denysenko. – [Elektronij resurs]. – Rezhym dostupu: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_nbuvcgiirbis](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuvcgiirbis).

Ім'я користувача:  
Економічної теорії Журба Тетяна

ID перевірки:  
1015944950

Дата перевірки:  
27.11.2023 12:54:00 EET

Тип перевірки:  
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:  
27.11.2023 12:59:48 EET

ID користувача:  
100005720

Назва документа: Мохір А.А. Аналіз впливу демографічних змін на економічне відновлення України

Кількість сторінок: 71 Кількість слів: 15911 Кількість символів: 122518 Розмір файлу: 744.33 KB ID файлу: 1015619931

## 10.6% Схожість

Найбільша схожість: 4.12% з Інтернет-джерелом ([https://ukrrudprom.com/digest/Demografchna\\_tragedya\\_Ukrani\\_drug...](https://ukrrudprom.com/digest/Demografchna_tragedya_Ukrani_drug...))

10% Джерела з Інтернету

258

Сторінка 73

4.67% Джерела з Бібліотеки

259

Сторінка 75

## 0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

## 0% Вилучень

Немає вилучених джерел